

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Філологічний факультет
Кафедра історії та культури української мови

**«ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ ОНІМІВ У ЗЗСО
(НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ НОВЕЛ МАРІЇ МАТІОС «НАЦІЯ»):
МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ»**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала: здобувачка II курсу 201 групи
другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми «Українська мова та література»
спеціальності 014 «Середня освіта»

Гоєк Надія Володимирівна

Керівник: завідувач кафедри
історії та культури української мови
проф. Колесник Н.С.

Рецензенти: к.ф.н., доц. Попович Н.М.,
заступниця директора з навчальної роботи, вчитель
укр. мови та літератури, к.ф.н., спеціаліст вищої
категорії КЗ “Буковинського ліцею успішної молоді”
Тарангул І.Л.

До захисту допущено,
протокол засідання кафедри
№ _____ від _____ 2025 р.
Зав. кафедри _____ Наталія КОЛЕСНИК

Чернівці, 2025

АНОТАЦІЯ

Госк Надія Володимирівна

ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ ОНІМІВ У ЗЗСО (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ НОВЕЛ МАРІЇ МАТІОС «НАЦІЯ»): МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

У магістерській роботі досліджено методичні засади вивчення літературно-художніх онімів у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) на матеріалі збірки новел Марії Матіос «Нація». Вивчення власних назв у літературному контексті є актуальним, оскільки вони набувають додаткового семантичного навантаження. Пропоноване дослідження обґрунтовує важливість включення онімів у шкільний курс української мови на інтегрованих уроках для розвитку мовної, комунікативної та літературної компетентності учнів. Проаналізовано чинні навчальні програми та підручники для середньої та старшої школи, щоб визначити можливості інтеграції онімів у навчальний процес. На основі проведеного аналізу розроблено та апробовано на практиці комплекс дидактичних завдань для учнів 5-9 та 10-11 класів, а також підготовано конспект інтегрованого уроку для 10 класу. Запропоновані матеріали демонструють ефективні методи поєднання мовного та літературного аналізів, що сприяє активізації пізнавальної діяльності та розвитку аналітичного й критичного мислення учнів.

***Ключові слова:** ономастика, літературно-художня ономастика, онімний простір, інтегрований урок, мовна компетентність, літературна компетентність, комунікативна компетентність, ЗЗСО.*

ABSTRACT

Nadiia Hoiek

STUDYING LITERARY AND ARTISTIC ONYMS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS (BASED ON MARIA MATIOS' COLLECTION OF SHORT STORIES *NATION*): METHODOLOGICAL ASPECT

This master's thesis examines the methodological foundations for studying literary and artistic onomastics in general secondary education institutions, based on Maria Matios's short-story collection *Nation*. Studying proper names within a literary context is relevant because they carry an additional semantic load. The proposed study argues for incorporating onomastic items into the Ukrainian language curriculum through integrated lessons to develop students' linguistic, communicative, and literary competences. Curricula and textbooks for secondary and upper-secondary schools were analysed to identify opportunities for integrating onomastics into the educational process. Based on this analysis, a set of didactic tasks for students in grades 5-9 and 10-11 was developed and piloted, and a plan for an integrated lesson for grade 10 was prepared. The proposed materials demonstrate effective methods for integrating linguistic and literary analyses, which foster cognitive engagement and the development of analytical and critical thinking in students.

Keywords: *onomastics; literary and artistic onomastics; onymic space; integrated lesson; linguistic competence; literary competence; communicative competence; general secondary education institutions.*

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Гоєк Н.В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОЇ ОНОМАСТИКИ ТА ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ В ЗЗСО	11
1.1.Ономастика як особлива галузь мовознавства поняття літературно- художньої ономастики.....	11
1.2. Вивчення власних назв у ЗЗСО: інтегрований урок як форма нетрадиційного навчання	16
1.3. Виховний потенціал творів Марії Матіос та їх місце в шкільному літературному просторі	22
Висновки до першого розділу.....	27
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ШКІЛЬНОМУ ДИСКУРСІ.....	29
2.1. Способи та методи опрацювання власних назв у курсі української мови та на інтегрованих уроках	29
2.2. Особливості вивчення власних назв у 5-9 класах на уроках української мови.....	34
2.3. Специфіка викладання української мови в 10-11 класах у контексті аналізу власних назв	50
Висновки до другого розділу	60
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ВЛАСНИХ НАЗВ НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС.....	62
3.1. Використання власних назв у процесі проведення інтегрованих уроків у старших класах на основі новел зі збірки «Нація» Марії Матіос	62
3.2. Конспект інтегрованого уроку.....	70

Висновки до третього розділу	77
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88

ВСТУП

Актуальність дослідження. Аналіз власних назв у структурі української мови є одним із пріоритетних напрямів сучасного мовознавства, оскільки оніми виконують не лише номінативну функцію, а й володіють значним семантичним, стилістичним і прагматичним потенціалом. З лінгвістичного погляду власні назви характеризує специфічна структурна організація, особливості значення та функційні ознаки, що зумовлюють необхідність їх комплексного дослідження в межах української лінгвістики.

У літературознавчому аспекті оніми є носіями історико-культурних реалій, національних традицій та авторського світобачення, що визначає їхню вагому роль у художньому тексті. Оніми сприяють розкриттю характерів персонажів, окреслюють історичний контекст подій та формують емоційний вплив на читача.

З огляду на потужний лінгводидактичний потенціал, дослідження онімів є актуальним не лише в межах окремих мовознавчих або літературознавчих дисциплін, але й у контексті мовно-літературного аналізу, що передбачає як розгляд власних назв на уроках української мови, так і їхнє залучення під час вивчення художніх творів на уроках літератури, а також на інтегрованих заняттях з мови та літератури.

Інтегроване навчання є одним із результативних підходів до реалізації міждисциплінарного аналізу, зокрема шляхом поєднання елементів лінгвістичного вивчення власних назв у межах курсу української мови із змістовим аналізом художніх текстів. Такий підхід забезпечує глибше розуміння мовних явищ у їхньому функціонально-комунікативному контексті, сприяє розвитку аналітичного мислення в учнів, а також формує усвідомлення соціокультурної зумовленості мовної системи. Інтеграція мовного та літературного компонентів у процесі вивчення тексту в шкільному курсі української мови уможлиблює комплексний аналіз власних назв із позицій їхньої структурної організації, семантичного наповнення та прагматичного потенціалу, що сприяє підвищенню загального рівня мовної культури школярів.

Мета кваліфікаційної роботи – дослідити особливості вивчення власних назв у шкільному курсі української мови, проаналізувати відповідне навчально-методичне забезпечення та розробити інтегровану методику навчання на основі аналізу новел зі збірки Марії Матіос «Нація».

Для досягнення мети у процесі дослідження необхідно виконати такі основні завдання:

- Охарактеризувати лінгвістичні особливості ономастичних одиниць: виявити їхні структурні, семантичні, прагматичні та стилістичні особливості.
- З'ясувати потенціал власних назв як дидактичного інструмента у формуванні мовної культури, аналітичного та критичного мислення учнів.
- Обґрунтувати переваги інтегрованого навчання, зокрема міжпредметної взаємодії шкільних дисциплін (української мови й літератури) у процесі вивчення власних назв.
- Описати онімний простір збірки Марії Матіос «Нація» та проаналізувати його функційно-стилістичне значення.
- Розробити комплекс вправ і завдань, які передбачають використання онімної лексики на уроках української мови та літератури.
- Запропонувати зразки навчальних завдань і вправ, що передбачають аналіз власних назв у художніх текстах з метою розвитку лінгвістичних, літературознавчих та комунікативних компетентностей школярів.
- Розробити конспект інтегрованого уроку, що поєднує мовний аналіз з літературним тлумаченням тексту.

Новизна дослідження полягає у вивченні ономастичної лексики на матеріалі художніх текстів, що поєднує мовний та літературний аналізи. Уперше здійснено детальне дослідження онімного простору новел Марії Матіос «Нація» з погляду методики викладання української мови та літератури та розпрацювання відповідних методичних підходів.

Джерельна база дослідження – оніми, засвідчені в новелах зі збірки Марії Матіос «Нація».

Об'єкт дослідження – онімна лексика як елемент шкільної лінгводидактики.

Предмет дослідження – методичні засади вивчення онімів у ЗЗСО, зокрема застосування інтегрованих підходів до аналізу власних назв у художніх текстах.

У роботі використано такі **методи дослідження**:

- теоретичний аналіз і синтез передбачає вивчення наукових засад ономастики та інтегрованого навчання;
- критичний аналіз методичних підходів до вивчення онімів у процесі формування лексичної компетенції учнів;
- описовий метод використано для аналізу структурних і семантичних особливостей власних назв у новелах зі збірки «Нація»;
- контекстуальний аналіз – для дослідження особливостей функціонування онімів у художньому тексті;
- стилістичний аналіз – для характеристики та вивчення стилістичних функцій власних назв;
- елементи кількісного аналізу – для підрахунку частотності використання ключових онімів у текстах новел;
- метод моделювання застосовано для розробки вправ, методичних рекомендацій та конспекту інтегрованого уроку.

Практичне значення: отримані результати можуть бути використані в навчально-виховному процесі як на уроках української мови та літератури, так і в позакласній роботі, для розробки уроків з української мови, інтегрованих уроків з української мови та літератури, занять літературного гуртка, підготовки учнів до творчих конкурсів з української мови та літератури. Матеріали дослідження допоможуть учням розширити мовний та культурний кругозір, підвищити зацікавленість у вивченні ономастики та усвідомити роль власних назв у художніх текстах, а також сприятимуть розвитку аналітичного мислення, формуванню навичок мовного аналізу й інтерпретації літературних творів.

Апробація. Результати дослідження було оприлюднено у виступі на тему «Вивчення літературно-художніх онімів у ЗЗСО (на матеріалі збірки новел Марії Матіос «Нація»): методичний аспект» на Щорічній студентській науковій конференції ЧНУ імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, 12-15.05.2025 р.).

Публікації. З теми дослідження опубліковано:

- *Вивчення літературно-художніх онімів у ЗЗСО (на матеріалі збірки новел Марії Матіос «Нація»): методичний аспект // Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2025.*

<https://www.chnu.edu.ua/media/qcuff4wf/2025-filolohichni-f-t.pdf>

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (67 позицій), та списку використаних джерел (2 позиції). Загальна кількість сторінок – 88 с., з них основного змісту – 80 с.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОЇ ОНОМАСТИКИ ТА ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ В ЗЗСО

1.1. Ономастика як особлива галузь мовознавства, поняття літературно-художньої ономастики

Пізнаючи світ, людина позначає предмети реальності за допомогою мовних одиниць. У кожній мові можна виокремити дві основні лексичні групи: апелятивну (загальну) та пропріальну (власну). Апелятивна лексика охоплює слова, що об'єднують однотипні предмети чи явища у спільний клас, наприклад: місто, річка, гора. Пропріальна (онімна) лексика, навпаки, індивідуалізує певний об'єкт серед подібних, виокремлюючи його та надаючи йому унікальну назву, наприклад: Чернівці, Дніпро, Карпати. Між апелятивною та пропріальною лексикою існує тісний взаємозв'язок, що сприяє їх взаємопроникненню. Значна частина власних назв утворюється від загальних, а деякі оніми згодом набувають загального значення. Попри тісний зв'язок із загальними назвами, існує низка характеристик, що відрізняють власні назви від загальних.

1. Оди́нчність та індивідуальність – власні назви позначають унікальні, конкретні об'єкти, виокремлюючи їх серед подібних.

2. Локалізованість та конкретність – власні назви чітко визначають, окреслюють та обмежують свій денотат.

3. Функційна вторинність – власні назви є похідними від загальних назв, тобто спочатку об'єкт отримує апелятивну назву, а вже потім – пропріативну.

4. Предметність – власні назви завжди відносять до конкретних об'єктів, які сприймаємо як предмети.

5. Однозначність та здатність ідентифікувати – оніми вказують на конкретний об'єкт, забезпечуючи його точну ідентифікацію серед інших.

6. Довільність творення – процес утворення власних назв значною мірою залежить від суб'єктивних чинників і традицій, що пояснює розмаїття онімних одиниць у різних мовах.

7. Оніми не можна дослівно перекласти – у більшості випадків власні не підлягають дослівному перекладу на інші мови, їх адаптують через транскрипцію транслітерацію чи калькування [66].

Тобто оніми несуть у собі точну інформацію про конкретний денотат, розрізняючи його серед інших. Кожен онім не об'єднується в загальне поняття, навіть якщо існує кілька подібних назв.

Вивчення онімів бере свій початок ще з античності, коли філософи аналізували їхнє значення та функції у мовленні. Із самого початку власні назви виконували передусім соціально-розмежувальну роль, допомагаючи ідентифікувати особу чи об'єкт. З розвитком писемності та літератури увага дослідників змістилася на стилістичні аспекти використання онімів, їхню семантику та залежність від контексту.

Сучасні лінгвісти визначають ономастику як окремий напрям філологічної науки, що охоплює як загальне вивчення власних назв, так і аналіз їхніх структурних, семантичних, функційних особливостей.

Українська енциклопедія подає таке визначення: «Ономастика від грец. – мистецтво давати імена) – розділ мовознавства, що вивчає власні назви, їх будову, системну організацію, функціонування, розвиток і походження» [64, с. 437].

У розвиток української ономастики як окремої наукової галузі зробили значний внесок такі вчені: А.Білецький, Л.Белей, Д.Бучко, В.Горпинич, І.Желєзняк, Ю.Карпенко, В.Лучик, В.Михайлов, В.Німчук, Є.Отін, М.Худаш, К.Цілуйко, П.Чучка та багато інших. Праці цих дослідників суттєво розширили наукові уявлення про природу власних назв, структурно-семантичну специфіку, принципи функціонування онімів, а також сприяли створенню спеціалізованих словників та класифікацій.

Після визнання ономастики як самостійної лінгвістичної дисципліни її дослідження стали більш глибокими та деталізованими. Один із важливих напрямів, що виокремили в межах цієї галузі, є літературно-художня ономастика. Особлива увага цієї дисципліни спрямована на аналіз того, як і з якою метою автори використовують оніми у своїх творах, яке значення власні назви набувають у певному контексті, яким чином вони розкривають характер персонажів та формують художній світ твору, передаючи його естетичні та смислові особливості.

Наукові дослідження засвідчують наявність різних підходів до термінологічного визначення цього напрямку. Представники Одеської школи ономастики, зокрема Ю.Карпенко, Т.Немировська, Т.Крупеньова, М.Мельник, Г.Шотова-Ніколенко, Л.Фоміна, О.Карпенко та інші, використовують термін «літературна ономастика». Водночас представники Ужгородської школи, серед яких Л.Белей, Я.Шебештян, Н.Попович, А.Вегащ, О.Чжимар, О.Щока, застосовують поняття «літературно-художня ономастика», що підкреслює взаємозв'язок цього явища з літературним аналізом.

Паралельно існують й інші підходи до визначення цього напрямку. Представники Донецької школи ономастики використовують термін «поетика оніма», який акцентує увагу на художньо-естетичному потенціалі власних назв. Представники Хмельницької школи ономастики, зокрема М.Торчинський, пропонують підтримати застосування дефініції «поетоніміка», що охоплює дослідження закономірностей творення та функціонування власних назв.

У наукових дослідженнях трапляються й інші терміни, зокрема «поетонімія» (Н.Бербер), «поетична ономастика» (С.Зінін, Ю.Глюдзик), «ономапоетика» (Е.Магазаник, Л.Селіверстова), «стилістична ономастика» (К.Зайцева), «поетонімологія» (Е.Кравченко) тощо. Існування такої кількості дефініцій свідчить про те, що, хоча й літературна ономастика вже сформувалася як самостійний науковий напрям, питання її термінологічного визначення залишається предметом наукових дискусій. Кожне з наведених понять акцентує

увагу на певних аспектах дослідження власних назв у художніх текстах, зокрема їхніх стилістичних, структурно-семантичних та функційних характеристиках.

Як підкреслює Н.Колесник: «Аналіз поглядів сучасних слов'янських ономастів на членування науки, розгляд досліджень про функціонування власних назв у різних гатунках художніх творів та місця літературної ономастики в парадигмі ономастичних студій дає змогу трактувати її як відкриту систему, у межах якої вимежовують підсистеми, об'єднані належністю власних назв або до сфери художнього тексту, або тексту загалом, але розрізнявані характером цих текстів й аспектами дослідження» [38, с. 125].

Переважає більшість дослідників погоджується з тим, що літературна ономастика базується на реальній ономастичній системі, тобто на власних назвах, що існують в реальному світі, однак в літературі ці назви набувають нового значення і функцій, що дозволяє авторам інтерпретувати реальність. Оними в художніх творах є не просто елементами, що позначають об'єкти реального світу, але й несуть певний символічний, емоційний або концептуальний зміст, який дозволяє письменникам створювати певну атмосферу, підсилювати тематичні лінії та розкривати характери персонажів.

Ю.Карпенко зазначає: «Літературна ономастика вторинна. Вона виникає та існує на тлі загальнонародної ономастики і так або по-іншому на неї опирається. Письменник не може абстрагуватися від реальної ономастики, від діючих у мові ономастичних норм навіть в тому випадку, якщо свідомо до цього прагне» [33, с. 34-35].

У своїх дослідженнях Ю.Карпенко виділяє три основні особливості функціонування власних назв у літературному тексті:

1. Вторинність. Письменник, моделюючи художню реальність, має можливість змінювати або інтерпретувати ономастичні одиниці, однак його вибір уже ж таки ґрунтується на існуючій системі реальної ономастики. Отже, літературна ономастика виступає вторинним феноменом, що опирається на мовну традицію та відображає особливості реального ономастикону.

2. Суб'єктивність. Власні назви у художньому тексті є засобом вираження авторського світогляду та індивідуального стилю. Ономастичні одиниці відображають позицію письменника, його інтерпретацію дійсності та особливості художнього задуму. Суб'єктивний фактор відіграє важливу роль у виборі та використанні імен у літературному творі.

3. Функційна перебудова. На відміну від реальних онімів, основними завданнями яких є номінація та ідентифікація об'єктів, власні назви у художньому тексті виконують передусім стилістичну функцію [33, с. 36].

Л.Белей розрізняє два різновиди цієї функції:

– Інформаційно-стилістична функція передбачає відображення через ім'я персонажа його національності, соціальні чи ідеологічні характеристики.

– Емоційно-стилістична функція спрямована на виклик у читача певних асоціацій та емоцій, що формують сприйняття образу, зокрема через фонетику та словотвір [4, с. 24].

Дослідження власних назв у літературному творі є комплексним лише в межах художнього тексту, оскільки окремий аналіз поза контекстом втрачає зв'язок з авторським задумом. Саме в межах художнього простору оніми набувають особливого значення, виконуючи не лише номінативну функцію, а й слугуючи засобом локалізації подій, ідентифікації персонажів та розкриття їхніх індивідуальних характеристик, адже власні назви можуть відображати соціальні, культурні, національні чи ідеологічні особливості героїв, що робить їх важливим елементом художньої структури твору. Поза межами літературного тексту ономастичні одиниці втрачають свою художню наповненість і не несуть додаткових значень, які надає їм автор у процесі створення художнього світу.

Літературно-художня ономастика займає важливе місце в дослідженні взаємодії тексту з реальністю. Цей напрям дозволяє з'ясувати, як письменник через використання власних назв створює свою унікальну художню реальність, наповнену особливими символами, значеннями та асоціаціями. Оніми в художньому творі не лише ідентифікують персонажів, місця чи події, а й

наповнюють їх додатковими відтінками, що допомагає читачеві глибше зануритися в атмосферу твору.

Аналізуючи літературно-художні оніми, ми не лише простежуємо механізми функціонування власних назв у структурі твору, а й отримуємо можливість дізнатися, як текст взаємодіє з дійсністю, як він формується під впливом культурних та соціальних реалій і як автор через оніми створює власну, багатозначну реальність. Читач поступово відкриває для себе цю реальність за умови уважного вивчення онімного матеріалу, який сприяє досягненню художнього задуму та інтенцій його творця.

1.2. Вивчення власних назв у ЗЗСО: інтегрований урок як форма нетрадиційного навчання

Власні назви є цінним джерелом для вивчення мови, історії, а також матеріальною та духовною культурою народу. Питання, пов'язані з етимологією онімів, їхньою роллю в художніх текстах, принципами номінації та переходом власних назв у загальні, нерідко стають завданнями літературних вікторин і олімпіад з української мови та літератури.

Ономастику як мовознавчу дисципліну не розглядають окремо у шкільному курсі української мови, проте вона нерозривно пов'язана з іншими мовними дисциплінами, такими як лексикологія (власні назви є лексичними одиницями та підпорядковуються законам їх вивчення), дериватологія (для творення онімів використано наявні у мові способи та засоби), морфологія (спільні особливості словозміни пропріативів та апелятивів), синтаксис (чимало номінацій є синтаксичними конструкціями), орфоепія та орфографія (аналіз особливостей вимови і правопису онімів), стилістика (дослідження вживання власних назв у різностильових текстах), лексикографія (правила укладання ономастичних словників), діалектологія (використання місцевих форм найменувань) тощо.

Вивчення власних назв відбувається поступово, починаючи з 5 класу, у межах різних мовних розділів. Учні знайомляться з особливостями власних назв під час опрацювання фонетики, орфоепії, словотвору (зокрема основних способів словотвору, аббревіації, переходу слів з однієї частини мови в іншу), лексикології (розгляд однозначних і багатозначних слів, власне українських та запозичених). Особливу увагу приділяють морфологічним та орфографічним особливостям власних назв, зокрема правилам написання великої літери та вживання лапок. Окремо вивчають питання відмінювання власних назв, написання імен та прізвищ, особливості творення імен по батькові, відмінкові форми чоловічих та жіночих прізвищ, уживання кличного відмінка. Також власні назви вивчаються у контексті синтаксису, стилістики та фразеології, що сприяє усвідомленню їхньої ролі в мовленні.

Пріоритетне місце дослідженню власних назв відводять у старшій школі, особливо у класах профільного рівня. У межах навчальної програми 10 класу з української мови передбачено ознайомлення з основами ономастики, зокрема топоніміки як складової частини лексикології. Вивчення цього розділу відбувається у процесі узагальнення та систематизації знань із основних мовознавчих дисциплін: орфоепії, фонетики, лексикології, фразеології, будови слова, словотвору, морфології та стилістики. Згідно з чинною програмою, на повторення та поглиблення знань з лексикології у 10 класі відведено 10 навчальних годин, у межах яких передбачено засвоєння теми «Топоніміка й ономастика у складі української лексики» [46].

В 11 класі питання ономастики розглядають менш детально. Навчальна програма містить блок «Лексикологія і фразеологія української мови», однак аналіз ономастичного лексикону у його межах не передбачений. Під час вивчення лексикології в 11 класі основну увагу приділяють вживанню слів у переносному значенні, дослідженню синонімів, антонімів, омонімів у контексті різних функційних стилів, а також засвоєнню термінологічного апарату мовознавства, що включає професійну, філологічну, лінгвістичну термінології [46].

Отже, системного вивчення ономастики в шкільному курсі не передбачено, за винятком однієї теми на профільному рівні в 10 класі. Водночас, як уже зазначалося, власні назви становлять значну частину мовного матеріалу, що вказує на доцільність їхнього детальнішого аналізу в межах шкільної мовознавчої підготовки.

Зміни в сучасному навчальному процесі, активне використання інноваційних методів навчання сприяє пошуку нових способів та методів залучення онімів до шкільної практики.

Сьогодні очевидно, що з розвитком рівня освіти та технології зростає потреба у формуванні компетентного учня, який набуває знання, уміння та навички через комплексне пізнання світу. Ці знання стають основою його подальшого життя та діяльності, допомагають орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі та критично мислити. Сучасна школа прагне забезпечити всебічний розвиток учнів, виходячи за межі традиційних методів донесення матеріалу. Освітній процес дедалі більше орієнтується на використання інноваційних підходів, серед яких важливе місце займають нестандартні уроки.

Нетрадиційний урок – це форма організації навчального процесу, яка відхиляється від традиційної структури проведення занять. Вона передбачає використання інноваційних методів навчання, нестандартних форм роботи та творчих підходів, зокрема інтерактивних технологій, таких як дебати, рольові ігри, уроки-драматизації, психотренінгові уроки, театралізовані уроки, уроки змагання тощо.

Проблеми функціонування нестандартних уроків, їхню сутність, ефективність та доцільність використання досліджували О.Антипова, Д.Рум'янцева, В.Паламарчук [У пошуках нестандартного уроку. *Початкова школа*. 1991. №1. С. 65-69], О.Берегова [Інноваційні педагогічні технології у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. Молодий вчений. 2017. №8.С. 199-202], Н.Волкова [Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Основа, 1994. 416 с]. І.Дичківська

[Інноваційні педагогічні технології. Київ. Академвидав. 2012. 352 с], В.Іова, Л.Красномовець [Інноваційні методи виховання. Київ. Академвидав. 2011. 272 с], О.Митник [Нарис нестандартного уроку. *Початкова школа*. 2010. №12. С. 11-22], О.Пометун, Л.Пироженко [Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К., 2004. 192 с], Л.Лухтай [Нестандартний урок. *Початкова школа*. 1992. №3-4. С. 31-32], О.Митник [Нарис нестандартного уроку. *Початкова школа*. 1997. №12. С. 12-22].

О.Антипова, Д.Рум'янцева, В.Паламарчук вважають, що суть «нестандартного уроку полягає в такому підході до структурування змісту і форм навчання, який має на меті передусім залучити учнів, пробудити їх інтерес та забезпечити оптимальний розвиток і виховання» [3, с. 61].

О.Митник підкреслює, що «нестандартний урок є результатом нестандартної педагогічної теорії, що вимагає глибокого самоаналізу діяльності вчителя» [45, с. 21]. Найважливішим є те, що такий урок вирізняється відсутністю шаблонів і штампів у педагогічній практиці, що дозволяє йому бути більш творчим та інноваційним.

Л.Лухтай називає «нестандартним уроком той, при проведенні якого учитель не дотримується чітких етапів навчального процесу, методів, традиційних видів роботи» [41, с. 31]. Учитель має значну свободу у виборі методів і форм роботи, а урок не обов'язково повинен слідувати строгим етапам, які визначені традиційними навчальними планами.

Нетрадиційний урок – це простір для творчості, що дозволяє вчителю й учням спільно долати бар'єри звичного способу мислення та виходити за межі традиційних педагогічних канонів.

Нестандартні уроки мають специфічний характер, що передбачає застосування відповідних методик та технологій. Це вимагає ретельної класифікації, якою займалися низка вчених.

Одну з найдетальніших класифікацій нестандартних уроків розробила Н.Волкова. Вона вирізняє такі типи:

1. *Уроки змістовної спрямованості* – семінари, конференції, лекції, що ґрунтується на взаємодії учнів через зміст навчального матеріалу.
2. *Інтегровані уроки* – поєднання кількох тем або предметів у єдиному блоці.
3. *Міжпредметні уроки* – об'єднання споріднених тем різних дисциплін для кращого засвоєння знань.
4. *Уроки змагання* – КВК, аукціони, турніри, вікторини, конкурси, що стимулюють командну гру та оцінювання результатів.
5. *Уроки суспільного огляду знань* – творчі звіти, заліки, експромт-екзамени, взаємонавчання, що розвивають самостійну пізнавальну діяльність.
6. *Комунікативні уроки* – усні журнали, діалоги, диспути, пресконференції спрямовані на розвиток мовлення та критичного мислення.
7. *Театралізовані уроки* – спектаклі, концерти, кіноуроки, які активізують емоції та творче мислення.
8. *Уроки-дослідження* – пошукові, експедиційні та наукові дослідження, що залучають учнів до пізнання через практичні завдання.
9. *Уроки для різновікових груп* – судові засідання, захист дисертацій, слідчі експерименти, що імітують реальні ситуації та формують життєві навички.
10. *Уроки-драматизації* – імпровізації, пантоміми, тіньові п'єси, що сприяють розвитку та емоційності навчального процесу.
11. *Психотренінгові уроки* – методи, спрямовані на розвиток особистості, самоорганізацію, самоконтроль та корекцію психоемоційного стану учнів [8, с. 383-385].

Інтегровані уроки належать до нестандартних форм організації навчання. Вони поєднують знання з різних предметів, сприяючи комплексному сприйняттю навчального матеріалу. Інтеграція предметів на уроці забезпечує формування міжпредметних зв'язків й активізує пізнавальні процеси учнів.

Питання інтеграції висвітлені в працях багатьох відомих науковців, таких як О.Біляєв, О.Савченко, В.Тименко, Ю.Колягін, Т.Донченко та інших. У своїх працях дослідники наголошують на необхідності інтеграції навчальних

дисциплін, що передбачає поєднання матеріалів із різних предметів через встановлення міжпредметних зв'язків.

О.Біляєв у статті «Інтегровані уроки рідної мови» звертає увагу на різні види інтеграції в навчальному процесі. Науковець зазначає, що міжпредметна інтеграція може мати дві основні форми: повну та часткову. [6].

Повна інтеграція передбачає комплексне об'єднання кількох дисциплін у межах одного курсу, що сприяє глибшому розумінню навчального матеріалу та формування цілісної картини світу. Наприклад мовленнєві компетентності (читання, письмо, усне мовлення) можуть бути інтегровані в єдиний курс мистецтва мовлення, тоді як природничі науки (фізика, хімія, біологія, астрономія) поєднано в курс природознавства. Такий підхід широко застосовують у закордонних освітніх системах. [6].

Часткова інтеграція, на відміну від повної, передбачає поєднання навчального матеріалу з різних дисциплін у межах однієї теми. Її реалізують через інтегровані уроки, які допомагають учням встановлювати міжпредметні зв'язки та розширювати контекст навчальної інформації.

О.Біляєв також вирізняє додаткові аспекти інтеграції: змістову інтеграцію, що передбачає залучення матеріалу з дотичних дисциплін, та інтеграцію за способами пізнавальної діяльності, до яких належить спостереження, мислення та мовлення [6, с. 36-40].

У мовознавстві загальновизнаною є позиція щодо вагомого культурологічного потенціалу власних назв, їхнє буття в художньому тексті надає їм додаткової смислової та емоційної насиченості, поглиблює образність мовлення й активізує міждисциплінарні зв'язки між мовою, літературою та культурою. Саме в художньому контексті оніми виявляють свою здатність не лише ідентифікувати об'єкти дійсності, а й слугувати засобом авторської характеристики, символізації, естетичного впливу на читача.

Тому, на нашу думку, інтегрований підхід до вивчення власних назв у шкільному курсі є оптимальним варіантом поєднання мовознавчого аналізу з елементами літературознавчої інтерпретації, що сприяє формуванню цілісного

уявлення про функціонування мови в художньому творі. Окрім того, таке поєднання стимулює інтерес до вивчення мови як багатовимірною явища, що відображає не лише граматичні чи лексичні закономірності, а й культурно-історичні та емоційно-психологічні аспекти буття.

Залучення власних назв до аналізу художнього тексту відкриває нові можливості для роботи з учнями: формує здатність до глибшого аналізу прочитаного, активізує інтерпретаційні навички, сприяє розвитку мовної інтуїції. З огляду на це, вивчення онімів у школі має опиратися не лише на традиційні граматичні підходи, а й на ширший культурно-комунікативний контекст, що відповідає сучасним освітнім тенденціям і потребам Нової української школи.

1.3. Виховний потенціал творів Марії Матіос та їх місце в шкільному літературному просторі

Марія Матіос – одна з найвидатніших сучасних українських письменниць, яка народилася на Буковині й пронесла любов до рідного краю крізь усю свою творчість. Вона відома своєю непересічною харизмою, яскравим літературним стилем та відкритістю до читача. Її твори вирізняються глибоким зануренням у традиції, звичаї та особливості життя гуцулів, а також майстерним поєднанням реальності та містичних елементів, що робить їх унікальними в сучасній українській літературі. Проза Марії Матіос просякнута атмосферою її малої батьківщини, наповнена тонкими психологічними спостереженнями та глибоким розумінням людської долі. Вона майстерно відтворює складні емоції, внутрішні конфлікти своїх героїв і водночас демонструє нерозривний зв'язок людини з природою, що надає її творам особливого колориту.

Дослідники часто порівнюють Марію Матіос із видатними письменниками світової літератури. Зокрема, її стиль нерідко співвідносять із манерою Габріеля Гарсія Маркеса, адже в її текстах можна знайти елементи магічного реалізму та глибоку історію буття. В українській літературі її творчість ставлять в один ряд

із такими майстрами слова, як Леся Українка та Василь Стефаник, оскільки вона так само вміло торкається питань народного болю, залишаючи неповторний слід у серцях читачів.

Видатна українська мисткиня Марія Матіос народилася 19 грудня 1950 року в мальовничому карпатському селі Розтоки, що нині входить до складу Вижницького району Чернівецької області. З ранніх років вона зростала в атмосфері любові до слова, яку прищепила їй мати – педагог за фахом. Марія Матіос здобула філологічну освіту, закінчивши Чернівецький університет імені Юрія Федьковича. Вона активно працювала в журналістиці, присвятивши цій сфері майже 10 років. Обіймала посаду директора газети, займалася видавничою діяльністю та успішно реалізувала себе в різних галузях, виявляючи багатогранний талант і професійну майстерність.

Творчість Марії Матіос отримала заслужене визнання. Письменницю нагороджено титулом «Найпліднішої письменниці України». У 2005 році вона отримала Національну премію України імені Тараса Шевченка за роман «Солодка Даруся». Ця ж книга принесла їй перемогу в конкурсі «Книжка року» у 2004 році. У 2007 році письменниця здобула Гран-прі та перше місце на конкурсі «Коронація слова» за роман «Майже ніколи не навпаки». Наступного року її твір «Москалиця. Мама Маріца – дружина Христофора Колумба» став переможцем конкурсу «Книжка року – 2008» у номінації «Красне письменство – Сучасна українська проза». У 2009 році Марія Матіос була відзначена державною нагородою – диплом першого ступеня в номінації «Бестселер» на V Київському міжнародному ярмарку за книгу «Москалиця. Мама Маріца – дружина Христофора Колумба» [65].

У творчому доробку Марії Матіос налічується близько 25 книг, серед яких як прозові, так і поетичні твори. Письменниця проявляє багатогранність жанрів, і завдяки її новаторським підходам українська література збагатилася унікальними жанровими формами. Її творчість охоплює широкий спектр тем і стилів: «Життя коротке» – збірка психологічних драм, «Солодка Даруся» за жанром – «драма на три життя», «гомеричний роман-симфонія» – «Містер і місіс

Ю-КО в країні укрів», сімейна сага в новелах «Майже ніколи не навпаки», «Мами» – «драма на шість дій», роман-панорама «Букова земля» тощо.

Варіація стилів і жанрових форм робить її однією з найоригінальніших сучасних українських письменниць. Її книги не лише розповідають історії, а й досліджують людську душу, історичні реалії та національну ідентичність. Вони пронизані глибоким психологізмом, особливо у розкритті питань людської поведінки в різних життєвих ситуаціях. Авторка досліджує, як людина залишається собою за будь-яких обставин, що впливає на її вибір та мотиви вчинків. Це підтверджують і слова самої письменниці: «У мене багато книжок, вони всі різні, але їх об'єднує те, що я люблю історію в людині й людину в історії. Мене цікавить як людина поведе себе у пастці, як обирає свою дорогу, цікавить мотивація вчинків, поведінки» [65, с. 16].

Знайомство учнів із творчістю Марії Матіос у ЗЗСО відбувається в 10-11 класах. Відповідно до навчальної програми рівня стандарту старшокласники мають можливість ознайомитися з письменниками рідного краю під час уроків позакласного читання. Для самостійного опрацювання рекомендовано твори письменниці, зокрема «Армагедон уже відбувся», «Москалиця» та ін.

На профільному рівні в 10-11 класах вивчення творчості Марії Матіос здійснюється як у межах шкільної програми, так і через самостійне опрацювання. В 11 класі, під час аналізу постмодернізму та постпостмодернізму, учні знайомляться з поетичними циклами письменниці «Триєдина перспектива» та «Прості вірші», а також вивчають прозовий твір «Майже ніколи не навпаки». Для самостійного прочитання рекомендовано роман «Солодка Даруся» та новели зі збірки «Нація».

Тематика творів письменниці складна та багатогранна. Значна частина її творчості присвячена зображенню трагічних сторінок історії, зокрема боротьби українців за свободу. Однією з основних тем творчості Марії Матіос є проблема морального вибору. Її персонажі змушені приймати доленосні рішення в екстремальних умовах, що часто ставить їх перед дилемою між етичними принципами та вимогами реальності. Авторка майстерно розкриває внутрішню

боротьбу персонажів, підкреслюючи відносність вибору, який набуває різних значень залежно від обставин. Саме в такі вирішальні моменти перевіряється, чи людина діє відповідно до своїх життєвих принципів, чи лише пристосовується до ситуації. У багатьох творах простежується тема протистояння людини та суспільства. Соціум часто постає як ворожа сила, що руйнує індивідуальність і втручається в особистий простір людини. Водночас Марія Матіос зображує внутрішній світ своїх героїв як гармонійний та цілісний, навіть у найскладніших ситуаціях.

Знакові твори, серед яких «Майже ніколи не навпаки», «Солодка Даруся», «Нація», «Букова земля», «Москалиця», «Черевички Божої Матері», висвітлюють важливі соціальні, історичні та психологічні проблеми українського суспільства

У романі в новелах «Майже ніколи не навпаки» представлено три взаємопов'язані новели, що відображають життя звичайних людей у сільській місцевості крізь призму міжособистісних відносин, кохання, зради та випробувань війною. Роман-драма «Солодка Даруся» відображає глибоку трагедію головної героїні та її сім'ї, чию долю безповоротно зруйнували репресивні дії радянської влади. Оповідання з книги «Москалиця» зображають складні випробування двох жінок, позначені стражданнями та боротьбою. Роман «Черевички Божої Матері» розповідає про долю дванадцятирічної дівчинки, яка, зіткнувшись із жорстокою реальністю, змушена досягнути сутності добра та зла.

У кожному зі своїх творів Марія Матіос майстерно розкриває внутрішній світ персонажів, заглиблюючись у психологічні аспекти переживань. Проблема вибору, що постає перед героями в різних життєвих ситуаціях, спонукає читача до роздумів над морально-етичними дилемами, впливом обставин на прийняття рішень і відповідальністю особистості перед суспільством та власною гідністю.

Марія Матіос продовжує збагачувати сучасний літературний простір новими художніми творами, серед яких «Мами» та «Жінці можна довіряти». За визначенням авторки, драма на шість дій «Мами» порушує глибокі емоційні та соціальні проблеми, а саме втрату дітей і психологічні травми, спричинені

війною. Водночас у романі «Жінці можна довіряти» авторка досліджує внутрішній світ сучасної жінки, її пошуки власного «я». Обидва твори продовжують розкривати характерні для творчості письменниці мотиви, а саме: вплив життєвих обставин на особистість, моральний вибір, боротьбу людини за право бути почутою та зрозумілою. Глибокий психологізм цих творів змушують читача замислитися над важливими питаннями людського буття та взаємин у суспільстві.

На нашу думку, слід звернути особливу увагу на одну з найвизначніших робіт письменниці – її дебютну збірку новел «Нація», яка займає вагоме місце в українській літературі. Подані твори не лише відображають складні життєві випробування окремих людей, але й передають трагічний досвід усього українського народу. Особливістю збірки є її архітектонічна структура, яка поєднує як прозові, так і поетичні твори. Таке поєднання глибоко передає емоційний зміст та внутрішню напругу кожного зображеного сюжету.

Структурно збірка складається з трьох основних частин: «Апокаліпсис» (6 новел), цикл поезій, що об'єднує 14 віршів та розділ «Одкровення» (4 новели). Окремим елементом художнього обрамлення виступає вірш «Замість заповіту», що є своєрідним ідейним підсумком книги.

Збірка «Нація» містить глибокі моральні роздуми над цінністю людського життя, гідністю, відповідальністю перед власним корінням та історичною пам'яттю. Марія Матіос наголошує, що значна частина новел ґрунтується на її власних дитячих спогадах, а також на історичних подіях, які сформували долю українців Буковини.

Творчість відомої мисткині відіграє важливу виховну роль у шкільному навчальному процесі, сприяючи формуванню моральних цінностей учнів та розвитку їхньої емпатії. Її твори спонукають до роздумів над відповідальністю за власні вчинки, наштовхують на розуміння складності міжособистісних взаємин та суспільних процесів. Уроки, присвячені аналізу творчості Марії Матіос, наповнені глибоким виховним ефектом, адже дають змогу учням усвідомити

цінність людського життя, значення морального вибору та важливість збереження духовних традицій.

Досліджуючи творчість Марії Матіос, учні не лише знайомляться з однією з найяскравіших сучасних українських письменниць, а й мають нагоду глибше замислитися над важливими філософськими, моральними та соціальними проблемами, що залишаються актуальним незалежно від історичного контексту.

Висновки до першого розділу

Ономастика як наукова дисципліна продовжує активно розвиватися, зокрема в сучасному мовознавстві набуло актуальності вивчення власних назв у художніх текстах, що зумовило формування окремого напрямку – літературно-художньої ономастики. Оними в літературних творах є не лише засобом номінації, а й вагомим елементом авторського стилю, що віддзеркалює художній задум і світобачення митця.

У сучасній шкільній практиці вивчення ономастики має фрагментарний характер. Хоча оними нерозривно пов'язані з різними розділами мовознавства, їх вивчення здебільшого інтегровано у зміст окремих мовних тем. Водночас сучасна освітня парадигма з притаманними їй різноманіттям методів і форм організації навчання створює сприятливі умови для використання онімного матеріалу в освітній діяльності, що актуалізує пошук оптимальних шляхів його впровадження.

Серед різноманітних форм організації навчального процесу особливої уваги заслуговують нетрадиційні уроки, серед яких, за класифікацією Н.Волкової, вагоме місце посідають інтегровані заняття, орієнтовані на формування міжпредметних зв'язків. Одним із різновидів такого підходу є мовно-літературна інтеграція, яка передбачає вивчення мовних норм із аналізом художніх текстів. Таке поєднання відкриває нові можливості для роботи з

учнями: формує здатність до глибокого аналізу прочитаного, активізує інтерпретаційні навички, сприяє розвитку мовної інтуїції.

Добір якісного художнього матеріалу є важливою умовою ефективності інтеграції, адже він має відповідати дидактичним цілям та віковим особливостям учнів. У межах мовно-літературної інтеграції творчість буковинської мисткині Марії Матіос розглядаємо як цінний, методично вмотивований матеріал, рекомендований навчальною програмою для опрацювання. Художній доробок письменниці вирізняється значним виховним потенціалом, який слугує підґрунтям для формування мовної, літературної та культурної компетентностей учнів.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ШКІЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

2.1. Способи та методи опрацювання власних назв у курсі української мови та на інтегрованих уроках

Зміст мовного навчання української мови в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) визначено системою нормативно-правових, концептуальних і навчально-методичних документів, які забезпечують реалізацію державної мовної політики в освітній галузі. Серед основних документів, що регламентують освітній процес, варто назвати Закон України «Про загальну середню освіту» [27], Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти [16], Концепцію «Нова українська школа» (НУШ) [39], а також чинні навчальні та модельні програми української мови для 5-9 та 10-11 класів [46]. Ці документи формують концептуальну рамку для розробки та реалізації змісту мовної освіти, визначаючи її стратегічні напрями, освітні цілі, очікувані результати та пріоритети.

У центрі сучасної мовної освіти перебуває формування ключових компетентностей, серед яких чільне місце посідають: мовна, комунікативна, соціокультурна, інформаційно-комунікаційна. Поряд з цим, мовна освіта покликана забезпечити розвиток критичного мислення, естетичних смаків, творчого потенціалу, громадянської відповідальності та національної свідомості. Одним з пріоритетних завдань сучасної школи є зміцнення статусу української мови як державної – не лише як засобу комунікації. Така особистість повинна вміти грамотно, доречно, логічно, етично й виразно висловлюватися відповідно до конкретної ситуації спілкування. Інтеграція мовленнєвих, мовних, соціальних, емоційно-етичних і когнітивних компонентів розвитку учня є ключовим аспектом.

Цілі сучасного мовного навчання повністю корелюють з ідеями Концепції НУШ, що передбачає заміну освітньої парадигми – від нагромадження знань до формування життєво необхідних умінь і навичок, опанування ключових компетентностей. Зважаючи на це, провідними стають діяльнісний, особистісно зорієнтований, компетентнісний підходи, які дозволяють забезпечити цілісний розвиток мовної особистості учня як свідомого громадянина, здатного до саморозвитку й навчання впродовж життя.

Окрім утилітарної функції, українська мова в шкільному курсі виконує вагомий аксіологічний функцію: вона постає як носій духовних, культурних і національних цінностей, етнічної пам'яті, історичного досвіду. У цьому аспекті важливою частиною мовної картини світу виступають власні назви, які репрезентують концептуально значущу лексико-граматичну групу, що має високий культурологічний потенціал. Оними не лише ідентифікують об'єкти реального чи уявного світу, а й віддзеркалюють національні особливості, історичну пам'ять, географічні та соціокультурні реалії. Їх вивчення є важливим для формування світоглядної позиції здобувача освіти, розвитку в нього глибшого розуміння лінгвокультурної спадщини.

У шкільному курсі української мови опрацювання власних назв інтегровано у вивчення різних мовних розділів, що передбачає формування в учнів умінь правильно відмінювати оними, узгоджувати з іншими словами у реченні, дотримуватися норм правопису, орфоепії та пунктуації, а також враховувати культурно-історичний і соціальний контексти уживання.

Фонетичний розділ аналізує звукову структуру власних назв, особливості їхньої вимови, акцентологічні норми та можливі фонетичні варіанти. Це включає дослідження чергувань звуків, які виникають під час словозміни чи словотворення, а також впливу регіональних діалектних особливостей на вимову.

Орфоепічний розділ акцентує увагу на правильній вимові онімів (наголос, артикуляція). Що є важливим для уникнення спотворень у мовленні.

Орфографічний розділ охоплює норми написання власних назв: правила використання великих літер, розділових знаків, правопис складних власних назв, транслітерації онімів тощо.

Лексичний розділ розглядає власні назви як лексичні одиниці, їх походження, семантику, роль в мовній картині світу та культурно-історичному контексті.

Морфологічний розділ спрямований на дослідження граматичних характеристик власних назв, зокрема особливостей відмінювання, визначення роду, числа, класифікації за відмінами тощо.

Словотвірний розділ аналізує механізми утворення похідних одиниць на основі власних назв. Предметом аналізу є дериваційні моделі, за якими утворено прикметники, патронімічні форми, а також інші словотвірні трансформації, що відображають продуктивність онімів у словотворенні.

Синтаксичний розділ розглядає роль власних назв у структурі речення, зокрема їхню функцію як підмета, додатка, звертання чи означення. Одним із важливих аспектів є нормативне використання прийменників та сполучників разом з онімами для збереження милозвучності та синтаксичної гармонії.

Пунктуаційний розділ описує правила уживання розділових знаків у конструкціях із власними назвами.

З огляду на те, що оніми дотичні до кожного мовознавчого розділу, у шкільному курсі доцільно реалізувати їхній пізнавальний потенціал шляхом використання різноманітних методів, форм організації та прийомів навчання.

Сучасні методи та прийоми викладання мови формувалися протягом багатовікових традицій шкільної освіти. Наявність різних класифікацій у системі методів навчання мови свідчить про науковий пошук, накопичення та теоретичне узагальнення педагогічного досвіду вчителів-словесників, а також про дослідження методів на різних системних рівнях.

У сучасній дидактиці відсутня єдина загальноприйнята класифікація методів навчання. Аналіз праць дослідників О.Біляєва, В.Онищука, І.Підласого,

та інших, свідчить що існує різноманіття підходів до визначення та систематизації методів навчання.

Більшість науковців розглядають їх як способи організованої взаємодії вчителя й учнів, спрямованої на досягнення конкретних освітньо-виховних цілей.

Останнім часом особливого поширення набули інтерактивні методи, зокрема ігрові форми роботи, проєктна діяльність, навчання у малих групах, а також такі техніки, як «мозковий штурм», «акваріум», «мікрофон», «незакінчене речення», «асоціативний куц» тощо.

Сучасний освітній процес орієнтовано на поєднання стандартних та нестандартних форм організації навчальної діяльності. Вибір конкретних методів, форм організації та прийомів зумовлено цілями, змістом і умовами навчання. Кожна група має власні дидактичні переваги та сприяє досягненню різних результатів.

Як традиційні, так й інтерактивні методи мають своє значення в освітньому процесі. Одні забезпечують стабільність та чіткість, а також логічну послідовність викладу навчального матеріалу, тоді як інші створюють простір для розвитку комунікативних, аналітичних та соціальних компетентностей. Оптимальне поєднання обох підходів дозволяє ефективно реалізувати навчальні цілі, враховуючи потреби сучасного учня.

У такому поєднанні ми розглядатимемо й опрацювання онімів, адже їх вивчення інтегровано в теми, в яких власні назви безпосередньо пов'язані з мовними явищами, які вивчають у школі. Враховуючи рівень підготовки класу та конкретні навчальні завдання, учитель може обрати зручний метод, форму та прийом навчання.

Цікавим з погляду сучасної лінгводидактики є вивчення онімів на основі художніх текстів, яке репрезентує інтегрований підхід до навчання. Вважаємо, що використання літературного твору не лише стимулює пізнавальний інтерес школярів, але й забезпечує можливість свідомого засвоєння та аналізу лінгвістичних категорій, пов'язаних із власними назвами, на прикладах

природного мовлення. Контекстуальне середовище, у якому функціонують оніми, створює сприятливі умови для формування в учнів навичок критичного аналізу, розпізнавання значущих мовних одиниць та їх правильного вживання в різних комунікативних ситуаціях. Зважаючи на це, доцільним є використання художніх творів при вивченні власних назв у шкільному курсі української мови.

Новели Марії Матіос вирізняються багатством онімного матеріалу, що є цінним інструментом для лінгводидактичного застосування. У текстах письменниці широко представлені різні типи онімів: антропоніми, топоніми, гідроніми, хрононіми, біблійоніми та інші. Ці одиниці виконують не лише номінативну функцію, а виступають як важливі смислотворчі елементи, які відображають культурні, історичні, регіональні та етнолінгвістичні особливості українського мовного простору, адже власні назви є особливим засобом репрезентації етномовної картини світу, оскільки тексти глибоко пов'язані з народною традицією, фольклором та локальною культурою, важливою складовою частиною національної ідентичності.

Невеликий обсяг новел зі збірки дає змогу впроваджувати їх у навчальний процес у межах одного-двох уроків, що робить їх зручними для поетапного та систематичного аналізу, а багатство змісту, образність і стилістична виразність надають достатню глибину для комплексного мовного та літературного аналізу. Незважаючи на те, що творчість Марії Матіос традиційно вивчається у курсі української літератури старшої школи (10-11 класи), твори письменниці можуть бути успішно адаптовані для уроків мови в середній школі (5-9 класи) з урахуванням дидактичних цілей. Реалізація можлива за використання вибіркового підходу до онімного матеріалу разом із застосуванням різноманітних методичних прийомів для інтеграції матеріалу у навчальний процес як старшої, так і середньої школи.

Зважаючи на це, ми пропонуємо завдання учням 5-9 та 10-11 класів у межах яких передбачено роботу з власними назвами. У кожному конкретному класі ми виділили теми, пов'язані з вивченням онімів та розробили завдання на основі новел зі збірки «Нація» Марії Матіос.

Варто підкреслити, що хоча в навчальній програмі є чимало тем, безпосередньо дотичних до опрацювання власних назв, у цій роботі ми свідомо обмежили дидактичний матеріал лише текстами зі збірки «Нація» та онімами, що в них використано. Через це деякі теми, в яких вивчають власні назви, не були додані до нашої розробки, оскільки не мають змістовного підґрунтя у згаданій художній збірці.

Усі подані приклади завдань можуть мати різні форми організації роботи: індивідуальне виконання, робота в парах, колективне чи групове опрацювання. Це дає змогу врахувати індивідуальні особливості учнів, активізувати їхню пізнавальну діяльність і сприяти розвитку навичок співпраці. Після виконання завдань доцільно проводити колективний або груповий аналіз результатів, обговорювати можливі варіанти виконання та виправляти помилки. Таке опрацювання не лише підвищує якість засвоєння навчального матеріалу, а й сприяє формуванню в учнів критичного мислення, уміння аргументовано відстоювати власну думку та творчо підходити до опрацювання мовних явищ.

2.2. Особливості вивчення власних назв у 5-9 класах на уроках української мови

5 клас

У 5 класі відповідно до чинної програми 2011 року, оновленої у 2017 році, а також модельних програм мови за редакцією О.Заболотного та колективу авторів, Н.Голуб, О.Горошкіної, учнів знайомлять з основними розділами мовознавства: лексикографією, орфографією, фонетикою, графікою, орфоепією, а також школярі отримують початкові знання з синтаксису та пунктуації. Загалом формують базові уявлення про мовну систему, що стають основою для подальшого поглиблення знань.

Особливе значення в процесі вивчення української мови на цьому етапі набуває опрацювання власних назв як важливого складника мовної норми та комунікативної практики. Найбільш дотичними до опрацювання власних назв є

розділ «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія», зокрема чергування у – в, і – й, уживання прийменника з та його варіантів із, зі (зо), склад, правила переносу слова з рядка в рядок. Додатково можна розглядати власні назви як наочний матеріал для демонстрації мовного матеріалу під час вивчення теми про позначення звуків на письмі та алфавіту

Для забезпечення повноцінного та ефективного засвоєння зазначених тем пропонуємо систему навчальних завдань, спрямованих на ґрунтовне опрацювання питань, пов'язаних із уживанням власних назв у шкільному курсі української мови. Запропоновані вправи покликані не лише закріпити теоретичні знання учнів, а й сформувати в них стійкі практичні вміння, розвинути орфоепічну та орфографічну грамотність, удосконалити навички свідомого й правильного використання власних назв у мовленні відповідно до сучасних норм.

Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія.

Завдання 1.

1.1. Уявіть, що вам потрібно скласти картотеку персонажів зі збірки «Нація» Марії Матіос за алфавітом. Запишіть, в якій послідовності ви розмістили б героїв.

*Орест, Наталка, Богдан, Фрозина, Катерина, Тимофій, **Гафія**, Анна, Пилип, **Юстина**, Ілля, **Марія**, Штефа, **Єгуда**, Данило, Леон, Захарій, **Софія**, Варварка, Ханна-Анна, Йосип, Естер, **Ілак**.*

1.2. Визначте, з яких звуків утворені виділені імена, та вкажіть букви, якими ці звуки позначені на письмі.

Завдання 2.

2.1. Уявіть, що ви – мовні детективи. Ваше завдання – розшифрувати записи української письменниці Марії Матіос. Кожен запис містить дату й місце написання однієї із новел. Щоб відтворити історію створення цих новел, розташуйте записи в хронологічному порядку, дотримуючись правил перенесення дат з рядка в рядок.

Чернівці, 4 липня 1995 р., Розтоки на Буковині, січень 1984 р., Київ, березень – липень 2000 р., Чернівці, 1992 р., Розтоки на Буковині, січень 1995 р., Київ, Розтоки, травень – серпень 2006 р., Розтоки на Буковині, липень 1996 р., Київ (Осокорки). 20 липня – 20 серпня 2001 р., Хотин, квітень 1996 р.

Завдання 3.

3.1. Сьогодні ми будемо допомагати родині Шандро. Яка заплуталася у своїх іменах і не знає, які можна переносити, а які – ні. Перед вами – імена членів родини Шандро. Ваше завдання – розподілити їх у два стовпчики: ті, які можна переносити та ті, які не можна.

Корнильо Іванович Шандро, І.Шандро, Варвара Корнилівна Шандро, М.К.Шандро, Катерина Шандро, Федусь Корнильович Шандро, Д.К.Шандро.

3.2. Поділіть виділені власні назви на склади та здійсніть правильне перенесення з рядка в рядок відповідно до чинних орфографічних норм.

Завдання 4.

4.1. Уявіть, що ви журналісти, які беруть інтерв'ю в героїв новели Марії Матіос «Просили тато-мама...». Максим та Корнелія щойно повернулися з мандрівки і мають розповісти, звідки саме вони приїхали. Допоможіть їм правильно дібрати «мовні цеглинки» – зі, із, зі.

Корнелія повернулася (з/із/зі) (Київ, Париж, Відень).

Максим повернувся (з/із/зі) (Вишніця, Чернівці, Косів).

4.2. Які чергування звуків ви помітили?

4.3. Подумай, можливо ти вже бував або мрієш побувати у місцях, які згадано в новелі. Обери одну або кілька географічних назв та склади 2-3 речення про свої враження або очікування від подорожі, використовуючи правила милозвучності.

Завдання 5.

5.1. Познайомтеся з героями новели «Прощай мене» Марії Матіос зі збірки «Нація»: *Василина, Орест, Катерина, Манолій, Миколайчик, Корнильо, Василь, Варварка, Іван, Петро, Онуфрій, Марія, Михайлик.*

Складіть якомога більше пар імен, добираючи правильний сполучник «і» або «й» – відповідно до вимог милозвучності. Запишіть ці пари.

5.2. Письменниця часто використовує зменшено-пестливі форми імені, щоб передати емоційне ставлення до персонажа. Вони також можуть вказувати на вік чи характер. Оберіть одне ім'я, позначте в ньому суфікс та коротко поясніть відтінок значення, що надають словам ці суфікси.

Завдання 6.

6.1. Прогляньте перелік географічних назв, згаданих у збірці Марії Матіос «Нація». Створіть сполучення з поданими власними назвами використовуючи довідку.

Косів, Німеччина, Київ, Вижниця Румунія, Львів, Київ, Донбас, Польща Кельменці, Чернівці, Канада, Туреччина, Тисова Рівня, Кельменці, Париж, Відень.

Приклад: *Хочу побувати в Києві.*

Довідка: живу в/у..., хочу побувати в/у..., відвідав/відвідала в/у..., ніколи не був/не була в/у...

6 клас

Продовжуючи вивчення мовних розділів, учні 6 класу опановують лексику, фразеологію, словотвір, орфографію та морфологію. Серед них особливе значення для опрацювання власних назв мають розділи: «Лексикологія», «Словотвір та орфографія» і «Морфологія та орфографія».

Розділ «Лексикологія» охоплює вивчення правил уживання подвоєних приголосних, написання апострофа та м'якого знака в іншомовних власних назвах. Водночас слід зазначити, що в роботі використано матеріал лише з одного джерела – збірки Марії Матіос «Нація». Через це виникають певні обмеження при розробці завдань, оскільки твори авторки здебільшого містять українські власні назви, а іншомовні трапляються досить рідко. Тому деякі розділи, які містять вивчення власних назв, не додано до представлених завдань.

У межах розділу «Словотвір» розглянуто способи творення власних назв, зокрема аббревіацію, а також актуальними є питання чергування приголосних під час творення слів, зокрема власних назв.

Найбільш змістовним в аспекті вивчення власних назв є розділ «Морфологія», зокрема опрацювання самостійної частини мови – іменника, під час вивчення якого власні назви розглянуто як основний об'єкт дослідження, а учні вперше ознайомлюються з його номінативною функцією. У межах цього розділу школярі вчать розрізняти загальні та власні назви, опановують правила написання онімів, а також закріплюють знання про граматичні категорії роду, числа та відмінка. Особливу увагу приділено правильному відмінюванню власних назв залежно від типу відміни, зокрема відмінюванню імен, імен по батькові та прізвищ, що є важливим для формування мовної грамотності учнів.

Відповідно до чинної навчальної програми та модельних програм (авторства О.Заболотного, В.Заболотного та колективу авторів; Н.Голуб, О.Горошкіної), початковим етапом вивчення власних назв є ознайомлення з темами «Загальні та власні назви» і «Велика буква і лапки у власних назвах». Надалі навчальний процес передбачає поступове засвоєння граматичних категорій іменника, зокрема роду, числа, відмінків і груп за відмінами, а також опанування способів їх відмінювання. Після вивчення відмін і правил відмінювання іменників увагу акцентовано на орфографії українських прізвищ (чоловічих і жіночих), правописі імен по батькові та особливостях уживання кличного відмінка в мовленні.

Особливу увагу заслуговує підручник для 6 класу за редакцією Н.Голуб та О.Горошкіної, у якому подано історичний аспект походження прізвищ та імен по батькові. У підручнику пояснено, що прізвища виникли з давніх часів як засіб розрізнення осіб і утворювалися на основі назв тварин, рослин, зовнішніх ознак чи рис характеру. Імена по батькові виникли в історії княжих родів для розмежування осіб з однаковими іменами шляхом додавання імені батька. Згодом ця модель поширилася на ширші соціальні верстви, позначаючи родову належність за іменем предка за допомогою відповідних суфіксів [12].

Отже, враховуючи актуальність тем, пов'язаних із власними назвами, пропонуємо систему навчальних завдань для їх ефективного засвоєння, що охоплює вивчення способів словотвору, чергування приголосних у процесі словозміни власних назв, уживання великої букви та лапок, граматичні категорії іменників (рід, число, відмінки, відміни), а також особливості відмінювання, правопис прізвищ, імен по батькові та кличного відмінка, що сприятиме формуванню мовних навичок.

Словотвір. Орфографія.

Завдання 1.

1.1. Марія Матіос у своїх творах часто згадує цікаві місця. Ми ж поглянемо на них очима мовознавців! Запишіть подані географічні власні назви, які згадано у збірці новел Марії Матіос «Нація». Утворіть від них прикметники за допомогою суфіксального способу, дотримуючись орфографічних норм.

*Косів, Яблуниця, Київ, Підзахаричі, Березів, **Вижниця**, **Чернівці**, Париж, Румунія, Донбас, **Львів**, Польща, Канада, **Кельменці**, Відень.*

1.2. Складіть за виділеними словами словотвірний ланцюжок і запишіть за зразком

Київ – київський – Київщина

1.3. Утворіть слова з частиною «пів-» на основі поданих власних назв. Запишіть ці слова у сполученні з іменниками та поясніть значення таких слів.

1.4. Поясніть, чому в слові *Париж* вживається літера *и*, а не *і*. Пригадайте та сформулюйте правила правопису голосних *и* та *і* у власних назвах іншомовного походження.

Завдання 2.

2.1. Утворіть прикметники від поданих складених географічних назв. Зверніть увагу на особливості творення нових лексичних форм, зокрема на сполучну літеру – поясніть її роль у словотворі.

Старі Кути, Нижній Яблунів, Мале Ріжне, Верхній Яблунів, Тисова Рівня, Нижня Товарниця.

Морфологія. Орфографія.

Завдання 3.

3.1. Розгляньте словосполучення, дібрані з новел Марії Матіос «Вставайте, мамко» та «Дванадцять службів» зі збірки «Нація». Відкрийте дужки, правильно вживаючи велику літеру, та обґрунтуйте написання кожного слова відповідно до правил українського правопису.

Річка (ч)еремош, (є)вангеліє, гора (т)арночка, місто (к)осів, (б)ог, родина (ш)андро, панотець (з)ахарій, жінка (ф)розина, жеребець (о)пришок, (п)салтир, донька (в)арварка, сім'я (п)етрюків, (о)тченаш, село (т)исова (р)івня, поліціант (д)анило, село (п)ідзахаричі.

3.2. Підкресліть усі власні назви та з однією на вибір складіть і запишіть речення.

Завдання 4.

4.1. Прочитайте речення із новели «Апокаліпсис» Марії Матіос. Перепишіть речення, знімаючи дужки, поясніть правопис власних назв.

«(т)имофій не вмер ні наавтра, ні через тиждень. Дід дихав і чи то спав, чи вмирав. Раз на кілька місяців приїжджали в (т)исову (р)івню доктори з (в)ижниці або з (ч)ернівців. Через рік приїхав професор із самого (л)ьвова. Ще через рік привезли професора з (к)иєва. І ці були небагатослівні. А коли говорили – (с)офія мале що розуміла, крім слів про ту саму літургію, якої, втім, не розуміла дотепер» [2, с. 64-65].

4.2. Проаналізуйте: чи всі власні назви в цьому уривку є конкретними? Аргументуйте свою думку.

Завдання 5.

5.1. Прочитайте подані сполучення зі збірки «Нація» Марії Матіос. Знайдіть ті, у яких власні назви потрібно взяти в лапки. Запишіть ці сполучення правильно.

Печиво вуха Амана, місто Львів, Біблія, місто Вижниця, готель Брістоль, Коран, свято Різдва, віриш Могили лісових велетів, місто Чернівці, новела Апокаліпсис, читальня Просвіта, Великдень, село Тисова рівня, молитва Отченаш, готель Брістоль.

5.2. З'ясуйте походження виділеного сполучення. Складіть коротке повідомлення (обсягом 5-7 речень), у якому поясніть, чому це печиво має таку назву, коли його зазвичай готують і з яким святом воно традиційно пов'язане. У своєму тексті використайте не менш ніж три власні назви, дотримуючись правил уживання великої літери та лапок.

Завдання 6.

6.1. Уважно прочитайте подані власні назви з новел Марії Матіос «Апокаліпсис», «Вставайте, мамко» та розподіліть їх за родами у дві колонки: чоловічий, жіночий.

Тимофій Сандуляк, Естер Машталер, Ілля Руснак, Варварка Шандро Юр'яна Джуряк, Грицько Граб, Юрко Ігнатів, Уласій Джуряк, Василь Шандро, Марія Сандуляк.

6.2. Підкресліть власні назви, які не мають відмінкових форм, та поясніть, чому вони не змінюються.

6.3. Поясніть, чому при відмінюванні вживаємо форми: Тимофія Сандуляка, але Марії Сандуляк.

Завдання 7.

7.1. Ознайомтеся з власними назвами, вжитими в новелах Марії Матіос «Просили тато-мама...» та «Юр'яна та Довгопол» зі збірки «Нація». Визначте граматичне число кожної з поданих власних назв і розподіліть їх у дві колонки: ті, що вжиті в однині, та ті, що можуть уживатися тільки в множині.

Корнелія, Богдан, Чернівці, Анна, Париж, Максим, Київ, Калина, Підзахаричі, Василина, Черемош, Одокія, Юрко, Анна, Косів, Ясси, Вижниця, Березів, Ілля, Київ, Герасим, Параска, Катерина.

7.2. Провідмініняйте виділені іменники.

Завдання 8.

8.1 Прочитайте уривок із новели Марії Матіос «Просили тато-мама...», підкресліть усі власні назви та над кожною з них надпишіть число, рід, та у якому відмінку вжито.

«Місто, яке було їй чужим із найпершого дня, сьогодні здавалося, нарешті, рідним.

Париж у мініатюрі? Відень? Можливо, коли Париж чи Відень були іще маленькими, вони й виглядали подібно до сьогоднішніх Чернівців. А може, це придумали ті, хто ніколи не ходив вулицями Парижа? Та хай буде» [2, с. 103].

8.2. Випишіть власну назву, яка вживається лише в множині та провідмінійте її.

8.3. Як ви вважаєте, чому Марія Матіос у своїй новелі називає Чернівці «Парижем у мініатюрі» або порівнює це місто з Віднем? Висловіть власні міркування у 3-4 реченнях.

Завдання 9.

9.1. Розгляньте власні назви з новел Марії Матіос, зокрема «Прощайте мене», «Анна-Марія», «Признай свою дитину», «Юр'яна та Довгопол», «Апокаліпсис». З'ясуйте, категорію числа кожного іменника, а також до якої відміни вони належать.

Чернівці, Естер, Манолій, Оксана, Петро, Ясси, Румунія, Польща, Орест, Анна, Марія, Дмитро, Іларій, Таня, Михайло, Сербія, Березів, Ілля, Київ, Герасим, Параска, Катерина.

9.2. До якої групи належать наведені власні назви? Поясніть.

9.3. Провідмінійте по одному іменнику I і II відміни та поясніть особливості їх відмінювання відповідно до типу відміни.

Завдання 10.

10.1. Познайомтеся з героями новел Марії Матіос зі збірки «Нація». Підкресліть прізвища зеленим кольором, якщо вони відмінюються, та червоним кольором – якщо не відмінюються, поясніть чому.

Тимофій Сандуляк, Естер Маїталер, Ілля Руснак, Варварка Шандро Юр'яна Джуряк, Грицько Граб, Юрко Ігнатів, Уласій Джуряк, Гафтиняк Анна, Василь Шандро, Марія Сандуляк, Василина Шиманська, Юр'яна Джуряк, Семен Паленюк, Петро Борсук, Гафтиняк Василій.

10.2. Провідмінійте виділені імена та прізвища.

10.3. Уявіть, що ви створюєте нового героя для твору Марії Матіос. Виберіть для нього ім'я, по батькові, а також придумайте оригінальне прізвище, яке відображає характер, заняття або походження персонажа. Напишіть 1-2 речення про цього героя: де він живе та чим займається.

10.4. Проведіть мовознавче дослідження власного прізвища: з'ясуйте його етимологію, визначте граматичні особливості та проаналізуйте його виняткові або характерні риси.

Завдання 11.

11.1. Ознайомтеся з героями новел Марії Матіос зі збірки «Нація». За поданими чоловічими іменами утворіть відповідні імена по батькові для чоловіків і жінок. Позначте суфікси, за допомогою яких утворено ці форми.

Орест, Манолій, Михайло, Пилип, Богдан, Данило, Онуфрій, Захарій, Тимофій, Андрій, Ілля, Танасій, Семен, Павло, Іван, Іларій, Уласій, Герасим, Максим, Василь.

11.2. Складіть два речення, використовуючи утворені імена по батькові на вибір.

11.3. Здійсніть аналіз одного з наведених іменників як частини мови.

Завдання 12.

12.1. Запишіть подані іменники зі збірки Марії Матіос «Нація» у кличному відмінку.

Богдан, Вижниця, Семен, Михайло, Катерина, Косів, Максим, Орест, Яблуниця, Корнелія, Київ, Манолій, Дмитро, Катерина, Іван, Черемош, Павло, Уласій, Львів.

12.2. У яких словах відбувається чергування звуків?

Завдання 13.

13.1. Прочитайте уривок із новели «Поштовий індекс». Поділіться своїми враженнями від прочитаного. Випишіть імена та імена по батькові дійових осіб та провідмініайте їх.

«Шановний Андрію Петровичу!

Пише Вам класний керівник Вашого сина Оксана Стратонівна. Пишу Вам не для того, щоб розчулити, – хочу, щоб Ви знали, що про Вас думає Ваша дитина. Василько досить жвавий і спостережливий хлопчик, та останнім часом ходить пригнічений, а іноді й заплаканий. Розмови з ним нічого не дають. І я вдалася до забороненого педагогічного прийому. На одному з уроків я запропонувала дітям написати «Відвертий лист моєму батькові». Я пообіцяла віддати листи їхнім адресатам у день закінчення дітьми школи. Василько довго сидів задуманий, а потім покликав мене: «Оксано Стратонівно, правда, мій татко тоді вже буде вдома й ви йому віддасте цей лист?» – «Правда, Васильку».

Я поклала списані аркушики в конверти, перев'язала стрічкою й заховала в шафу. А лист Вашого сина віднесла на пошту.

Я вірю, що Ви, Андрію Петровичу, зрозумієте мене.

З повагою Оксана Стратонівна.

Р. С. Ось лист Вашого сина. А помилки в ньому – не найважливіше» [2, с. 204-205].

13.2. Уявіть, що ви пишете відвертого листа своєму татові. Складіть коротке звернення, використовуючи правильну форму кличного відмінка та напишіть короткого листа до батька – про себе, про те, що ви відчуваєте або хочете сказати.

13.3. Назва новели – «Поштовий індекс». Дослідіть, що означає це поняття та яку роль воно відіграє в організації поштового зв'язку. Визначте поштовий індекс вашої школи або домашньої адреси за допомогою відкритих джерел.

7 клас

У 7 класі учні продовжують поглиблювати знання з розділів «Морфологія» та «Орфографія», опановуючи самостійні частини мови. Особлива увага спрямована на вивчення дієслова та його форм – дієприкметника і дієприслівника. Завершальним етапом у вивченні самостійних частин мови є ознайомлення з прислівником, його граматичними ознаками та функціями в мовленні.

Після системного опрацювання самостійних частин мови учні переходять до вивчення службових частин мови, зокрема прийменника, сполучника та частки. Ці мовні одиниці, хоч і не виконують самостійної синтаксичної функції, мають надзвичайно важливе значення у структурній організації мовлення, забезпечують зв'язність та логічну послідовність висловлювання.

Опрацьовуючи службові частини мови, зокрема прийменники та сполучники, варто звернути увагу на правильне написання та вживання цих мовних одиниць у поєднанні з власними назвами. Тому пропонуємо відповідні завдання.

Морфологія. Орфографія.

Завдання 1.

1.1. Прочитайте речення. У кожному з них пропущено назву області. Допишіть її правильно в потрібному відмінку, також доберіть правильний прийменник.

Підказка: Більшість подій новел зі збірки «Нація» Марії Матіос відбувається на теренах Західної України – в Чернівецькій та Івано-Франківській областях, які межують між собою.

Порада: Використайте карту України або довідкові джерела, щоб правильно вказати область.

*Місто Чернівці розташоване ____ (...) області. Селище **Жаб'є**, сучасна назва Верховина, знаходиться ____ (...) області. Місто Косів розташоване ____ (...) області. Село Підзахаричі знаходиться ____ (...) області. Місто Вижниця розташоване ____ (...) області. Село Товарниця розташоване ____ (...) області. Старі Кути – село ____ (...) області. Місто **Станіслав**, сучасна назва Івано-Франківськ, розташоване ____ (...) області. Березів – село ____ (...) області. Село **Тисова Рівня**, сучасна назва Розтоки, розташоване ____ (...) області.*

1.2. З'ясуйте походження виділених власних назв: проаналізуйте, чому саме така назва закріпилася в сучасному мовленні та коли і з яких причин відбулася її зміна.

Завдання 2.

2.1. Прочитайте речення. Визначте та вкажіть правильний варіант прийменника («з», «із» або «зі») залежно від фонетичного оточення. Поставте власні назви у відповідний відмінок.

Юр'яна (з/із/зі) Нижня Товарниця; Грицько (з/із/зі) Вижниця; Уласій (з/із/зі) Нижня Товарниця, але зараз будує ферму (у/в) Бозна; Павлінка та Параска (з/із/зі) Розтоки; Дмитрик (з/із/зі) Нижня Товарниця; Василько (з/із/зі) Нижня Товарниця; Герасим (з/із/зі) Вижниця; Юрчик (з/із/зі) Нижня Товарниця.

2.2. До якого виду належать прийменники, ужиті в наведеному уривку?

Завдання 3.

3.1. Познайомтеся з героями новели «Юр'яна та Довгопол» Марії Матіос: *Ілько, Марічка, Васютка, Йванко, Петрусько, Дмитрик, Танасій, Василько, Штефко, Філіп, Анничка, Одокійка.*

Складіть якомога більше пар імен, добираючи правильний сполучник – «і» або «й» – відповідно до вимог милозвучності. Запишіть ці пари.

8 клас

У 8 класі, згідно з чинною навчальною програмою та модельними програмами з української мови за редакцією О.Заболотного, В.Заболотного та інших, Н.Голуб та О.Горошкіної після етапу узагальнення й систематизації мовного матеріалу, опанованого учнями у попередніх класах, школярі переходять до вивчення розділу «Синтаксис. Пунктуація».

Опрацьовуючи цей розділ, зокрема тему «Словосполучення і речення», доцільно звернути увагу учнів на власних назвах, які можуть складатися з двох і більше слів, але не становлять словосполучення у синтаксичному розумінні, оскільки є неподільними одиницями. У межах теми «Другорядні члени речення» варто детально розглянути означення та звернути особливу увагу на прикладку як різновид означення. Досить часто власні назви виступають як безпосередні компоненти прикладки, що потребує від учнів розуміння їхньої ролі в структурі речення.

Окремо слід опрацювати звертання та синтаксичні конструкції з ними. Найчастіше звертаннями слугують власні назви, що вимагає правильного їхнього

граматичного оформлення. Насамперед це стосується вживання кличного відмінка, а також дотримання пунктуаційних норм.

Зважаючи на перелічені тематичні блоки та їхній безпосередній зв'язок із вживанням власних назв у мовленні, доцільно запропонувати завдання, що формують уміння вживати власні назви у звертаннях, прикладках, правильно оформлювати їх пунктуаційно та розрізняти зі словосполученнями.

Синтаксис. Пунктуація.

Завдання 1.

1.1. Проаналізуйте власні назви зі збірки Марії Матіос «Нація», знайдіть серед них словосполучення та обґрунтуйте, чому решта прикладів не є словосполученнями.

Тисова Рівня, Київ і Чернівці, Старі Кути, спокійна Анна, Нижній Яблунів, біля Черемошу, схожий на Юр'яну, Нижня Товарниця, Варварка й Оксана, ніжна Марія, Антоніна співала, Париж і Відень.

1.2. Складіть речення зі знайденими словосполученнями.

Завдання 2.

2.1. Проаналізуйте наведені словосполучення та визначте, який іменник виступає прикладкою і як він уточнює або розкриває значення головного слова.

Шофер Семен, збірка «Нація», місто Чернівці, село Підзахаричі, коваль Гриць, новела «Поштовий індекс», річка Черемош, печиво «вуха Амана», жеребець Оришок, учитель Дмитро, гробар Іван.

2.2. Оберіть три прикладки та складіть із ними по одному реченню.

2.3. Складіть і запишіть одне речення, в якому буде використана назва вашого населеного пункту (міста, села), вулиці, річки чи озера як прикладка.

Завдання 3.

3.1. Запишіть усі подані прикладки у два стовпчики: до першого віднесіть ті, що пишуться через дефіс, до другого – ті, що пишуться окремо.

Семен/шофер, місто/Чернівці, Підзахаричі/село, коваль/Гриць, Черемош/річка, жеребець/Оришок, учитель/Дмитро, Іван/гробар, Тарночка/гора, донька/Антоніна, Фіцик/скрипач.

Завдання 4.

4.1. Створіть форми кличного відмінка від поданих власних назв зі збірки Марії Матіос «Нація».

Юстина Семенівна, учитель Дмитро, Петро Григорович, донька Антоніна, Катерина Василівна, дід Сава, шофер Семен, коваль Гриць, трембітач (людина, яка грає на трембіті) Кузьма, сусід Іван, Василь Семенович.

4.2. Складіть і запишіть три речення, у яких словосполучення слугуватимуть звертаннями.

Завдання 5.

5.1. Ознайомтеся з фрагментом новели Марії Матіос «Юр'яна і Довгопол» зі збірки «Нація».

« – Юр'яно, я маю стільки ж років, як і ти... Але в цьому світі вже нічого не маю. Так що ти не плач. Іди додому й мовчи. Даю тобі слово... Оце поговорили з тобою – й забудь, що казала й про що хотіла сказати. І ні з ким ніколи про таке не говори. Ти мудра як Соломон. Чула про Соломона? Чи ти мене не слухаєш?»
[2, с. 30].

5.2. Фраза «*Іди додому й мовчи*» – коротка, але надзвичайно емоційно навантажена. Вона може звучати як суворий наказ, розпачлива порада, або навіть вибух гніву, залежно від інтонації, розділових знаків і форми звертання. Перепишіть речення «*Іди додому й мовчи*», змінюючи емоційний тон висловлювання. Для кожного варіанта доберіть відповідне звертання до Юр'яни, змініть пунктуацію та поясніть, який відтінок емоцій виникає в кожному з випадків.

Приклад: роздратування: *Іди додому й мовчи, Юр'яно!*; сум: *Ох Юр'яно, іди додому й мовчи...*

Запропонуйте свій варіант цього вислову з будь-яким новим емоційним відтінком (наприклад: *страх, розгубленість, злість, співчуття, категоричність, суворий наказ*). Поясніть, як зміна звертання та пунктуації впливає на загальне враження від фрази.

5.3. Чи чули ви про Соломона?

Напишіть короткий монолог, у якому звертаєтеся до царя Соломона. Запитайте його, що таке справжня мудрість, як її пізнати та чи легко бути мудрим у сучасному світі. У тексті обов'язково використайте звертання, передайте щирі емоції – повагу, подив, розгубленість, надію.

Завдання 6.

6.1. Прочитайте уривок з новели Марії Матіос «Дванадцять службів», підкресліть звертання, що містять власні назви та поясніть уживання розділових знаків.

«– Добру справу замислили ви, Фрозино... добру справу, лиш я думаю, як його ліпше зробити... Кажете, дванадцять службів? Та для такого стане й одної, якщо вона відбудеться... Добра справа.

– Вас щось непокоїть, панотче? – пішла й собі узад – уперед.

– Непокоїть?! Та я просто боюся! Я не знаю, як завуалювати цю справу, але так, щоб вона й до Бога дійшла, і не нашкодила нікому, Фрозино. Ви поважна жінка, маєте розуміти: хоч я й слуга Божий, та й я невольний у своїх діях, бо велике око стоїть наді мною... зірке око, Фрозинко люба. Може спалити будь-кого» [2, с. 98-99].

6.2. Поясніть, чому в тексті використано кілька форм одного імені (Фрозина, Фрозинко). Яке емоційне забарвлення вони створюють?

6.3. Перебудуйте два речення з уривка так, щоб звертання стояли на початку та в середині речення. Поясніть пунктуацію.

9 клас

У 9 класі продовжується системне та поглиблене вивчення синтаксису й пунктуації, зокрема основну увагу зосереджено на складному реченні та його видах, вивченні прямої й непрямої мови, а також діалогу як формі мовлення. У межах цієї теми власні назви не виступають окремим об'єктом вивчення, як це відбувалося на попередніх етапах, а радше виконують допоміжну функцію – слугують елементами речень, прикладів і навчальних текстів, які ілюструють синтаксичні структури. Отже, їх роль зводиться до змістового наповнення мовного матеріалу.

У чинній навчальній програмі з української мови, а також у модельних навчальних програмах (авторів О.Заболотного, В.Заболотного та колективу, Н.Голуб і О.Горошкіної) передбачено проведення підсумкового етапу навчання – узагальнення й систематизації знань наприкінці навчального року. На цьому етапі особливий акцент звернено на теми, що вивчалися раніше та мають безпосередній зв'язок із основними орфографічними нормами, зокрема з правилами написання і вживання власних назв.

З огляду на це, усі попередні вправи, пов'язані з власними назвами, можуть бути інтегровані в узагальнювальний етап без необхідності створення додаткового матеріалу.

2.3. Специфіка викладання української мови в 10-11 класах у контексті аналізу власних назв

Згідно з оновленою програмою 2017 року для учнів 10-11 класів, навчання української мови орієнтоване не лише на повторення вивченого в попередніх класах, а й на поглиблення знань з окремих тем. Саме у старшій школі учні мають змогу системно й глибоко аналізувати мовні явища, зосереджуючись на винятках, варіативності та функціональній доцільності їхнього вживання. Однією з таких наскрізних тем є вивчення власних назв, які пов'язані практично з усіма мовними рівнями та нормами. У програмі передбачено два рівні навчання: стандартний і профільний.

Структура програми стандартного рівня побудована за принципом поступового засвоєння мовних норм. У 10 класі вивчають лексичні, орфоепічні, орфографічні та морфологічні норми, а в 11 класі – продовжують опановувати морфологічні, а також синтаксичні, пунктуаційні й стилістичні норми.

На профільному рівні навчання української мови передбачає поглиблене опрацювання складних мовних явищ, зокрема лексичних, морфологічних, синтаксичних і стилістичних особливостей. Особливу увагу приділено вивченню

спеціальної теми, яка безпосередньо дотична до власних назв, – «Топоніміка й ономастика у складі української лексики». У межах цієї теми учні аналізують питання походження, семантичного навантаження, структурно-морфологічної організації, особливості функціонування та правопису власних назв.

Поглиблений рівень передбачає не лише засвоєння базових понять, а й формування вмінь критичного аналізу мовного матеріалу, дослідницької роботи з ономастичними одиницями, розуміння їхньої етимології, культурної маркованості та історичного значення. У процесі навчання також розглянуто питання взаємозв'язку ономастики з іншими галузями мовознавства – такими як етимологія, лексикологія та культурологія.

Окрім зазначеної теми, учні вивчають низку інших мовознавчих проблем із набагато глибшим теоретичним і практичним опрацюванням матеріалу, що зумовлює підвищений рівень академічної підготовки, зокрема поглиблені аспекти лексико-семантичної системи української мови, стилістики, граматичних категорій та функціонально-комунікативних особливостей мовлення.

В обох випадках вивчення мовних явищ дає змогу детально аналізувати складні випадки функціонування власних назв у різних синтаксичних конструкціях та комунікативних ситуаціях. З огляду на це, доцільно пропонувати комплекс завдань, які можуть бути використані на обох рівнях навчання залежно від визначених цілей і характер навчальної діяльності.

Створюючи завдання, доцільно орієнтуватися на мовні норми та передбачати можливість інтеграції кількох із них у межах одного завдання з метою більш ґрунтовного засвоєння навчального матеріалу. Разом із тим доцільним є й використання вправ, спрямованих на опрацювання окремої норми – наприклад, орфографічної чи морфологічної. Саме такий підхід реалізовано в поданих нижче завданнях.

10 клас

Лексична, орфографічна, морфологічна норми

Завдання 1.

1.1. Розподіліть запропоновані оніми зі збірки «Нація» відповідно до стилю мовлення, в якому б вони могли вживатися.

Юстина Семенівна, учитель Дмитро, Львів, Петро Григорович, Дунусь, Черемош, Чернівці, Талмуд, Катерина Василівна, Тора, дід Сава, коваль Кузьма, Марія Герасимівна, панотець Захарій, Оксана Стратонівна, Миколайчик, Тимофій Сандуляк.

1.2. Обґрунтуйте свій вибір. Поміркуйте, чому деякі імена можуть належати до розмовного стилю, а повні імена та прізвища – до офіційного-ділового. Доведіть, що всі запропоновані оніми можуть вживатися в художньому стилі.

Завдання 2.

2.1. Прочитайте уривок з новели Марії Матіос «Просили тато-мама...» зі збірки «Нація». Підкресліть у тексті всі власні назви та поясніть вживання великої літери.

«У серці Буковини вже давно не гастролують ні Рубінштейн, ані Лисенко, ні Ліст. Новий Франко іще не народився, а про багатотисячну зустріч Івана Яковича на залізничному пероні давно забулося, хіба що молоді амбітні краєзнавці здувають порохи з пожовклих газет і подеколи з певною точністю, а ще більше – домішкою власної фантазії реставрують події не такої далекої, як забутої давнини.

Фантазія – це не правда. А правду вона колись бачила на Писаному камені під товщею вигорілого моху, коли натрапила на видряпаний напис: «Ольга Кобилянська Василь Стефаник 1899 р.»» [2, с. 104].

2.2. Чи є у тексті переносне значення слів? Якщо так, наведіть приклади й поясніть їх значення.

2.3. У якому стилі написаний уривок? Назвіть основні характерні ознаки цього стилю.

2.4. Знайдіть у тексті згадки про історичних або культурних постатей. Виберіть одну, запишіть повне ім'я, по батькові та прізвище, коротко розкажіть про життя та важливі здобутки. Провідмінійте обрану власну назву.

2.5. Як ви розумієте вислів авторки: «Фантазія – це не правда». Чому на вашу думку, авторка протиставляє фантазію правді?

2.6. Окремо повторіть та проговоріть правила переносу, зокрема перенесення дат, імен, прізвищ, імен по батькові, ініціалів тощо.

Завдання 3.

3.1. Ознайомтеся із власними назвами, згаданими у новелах «Просили тато-мама...», «Не плачте за мною ніколи» та «Апокаліпсис» зі збірки Марії Матіос «Нація».

Розподіліть запропоновані власні назви на дві групи: українського походження та запозичені.

Тимофій Сандуляк, Нижній Яблунів, Абрам Маишталер, Підзахаричі, Старі Кути, Великдень, Естер Маишталер, Різдво, Зелена неділя, Єзуда Бухбіндер, Коран, Фейтел Коган, Трійця, Леон Райх, Ілля Руснак, Тора, Пурім, Тисова Рівня, Косів, Ханна-Анна Сандуляк, Мале Ріжне, Верхній Яблунів, Семен Паленюк, Петро Борсук, Маланка, Біблія.

3.2. Провідмінійте виділені власні назви.

3.3. Дослідіть значення релігійно-культурних об'єктів, традицій (Біблія, Тора, Пурім, Трійця, Різдво, Великдень, Маланка, Зелена неділя). Складіть коротке пояснення (3-5 речень) до кожного – коли та де відзначається, з якою культурою пов'язаний. За бажанням, підготуйте мініпрезентацію або інфографіку.

Завдання 4.

4.1. Перепишіть уривок із новели Марії Матіос «Апокаліпсис», розкриваючи дужки. Поясніть уживання власних назв, сполучників та прийменників.

«– (У/В) (к)низі (е)стер описано, як (у/в) давні часи (у/в) (п)ерсії царський міністр (а)ман зажадав знищити (у/в)сіх юдеїв. Але (ц)ариця (е)стер та

(м)ордехай розгадали задум (а)мана. (І/Й) юдеї були врятовані. Тому на (п)урім з (з/зі/із) радістю поїдають «(в)уха (а)мана» (і/ї) влаштовують веселощі (з/зі/із) перевдяганнями, жартами, дарують одне одному подарунки, дають милостиню бідним.

Але, якщо подумати, (у/в) кожного свій (п)урім, пов'язаний (з/зі/із) кимось. У нас (з/зі/із) дітьми, – (е)стер обвела очима той край столу, за яким сиділи її діти, – пов'язаний (з/зі/із) вами, мої сусіди. – Докінчила весело, але чомусь після того одразу (і/ї) заплакала...» [2, с. 52-53].

4.2. Визначте рід, число та відмінок кожної власної назви в уривку та надпишіть над словами.

4.3. Дізнайтеся докладніше про походження свята Пурім та про традицію споживання печива «вуха Амана». Напишіть коротке повідомлення (5-7 речень) про цю традицію.

4.4. У новелі героїня каже: «У кожного свій Пурім...». Подумайте, що означає ваш власний «Пурім» – подія, людина чи момент, що змінив вас або став символом перемоги. Напишіть коротке есе та придумайте хештег для свого «Пуріму».

Завдання 5.

5.1. Порівняйте власні назви іншомовного та українського походження. Поясніть, за якими мовними моделями утворюються похідні форми від українських онімів. З'ясуйте, чи мають запозичені імена в українській мові традиційні усталені форми по батькові.

Тимофій Сандуляк, Софія, Марія Сандуляк, Андрій, Андрея, Юдіта, Абрам Машталер, Естер Машталер, Шльом Бухбіндер, Єгуда Бухбіндер, Фейгел Коган, Леон Райх, Марко, Ханна-Анна, Ілля Руснак, Анна Сандуляк.

Морофологічна норма

Завдання 6.

6.1. Прочитайте перелік імен персонажів із збірки новел Марії Матіос «Нація» та розподіліть іменники на дві групи відповідно до належності до I або II відміни.

Орест, Катерина, Манолій, Михайло, Іларій, Анна, Марія, Василь, Юстина, Іван, Петро, Софія, Антоніна, Катерина, Семен, Параска, Гафія, Оксана, Павло, Штефа, Одокія, Варварка, Онуфрій, Марія, Тимофій, Андрій, Корнелія, Ілля, Богдан, Максим, Калина, Пилип, Фрозина.

6.2. Випишіть іменники чоловічого роду II відміни однини та подайте для кожного паралельні форми родового відмінка.

6.3. Створіть сполучення з двох іменників чоловічого роду II відміни однини, використовуючи слова з довідки.

Приклад: *панові Семену, другові Пилипу.*

Довідка: пан, добродій, друг, товариш, приятель.

Завдання 7.

7.1. Перепишіть уривок із новели Марія Матіос «Признай свою дитину» і над кожною власною назвою надпишіть, у якому відмінку вона вжита.

*«Можє, ліпше був би не крав ту фотографію, бо вже йому здалося, та де здалося – він бачив не осліплими очима все більшу й більшу схожість між обличчям своєї дитини й **Петра Татарина**. О, так. Вони такі схожі – й дугами широких брів, й оцим правим оком, що в Татарина, й у Тані було ледь-ледь вужчим від лівого. Байка, що в Тані пасльонові, а в Татарина – горіхові очі. Зате в Дмитра очі симетричні. А в Тані – ні. І оці видовжені кутики губів. Чому він дотепер думав, що вони Оксанині? Вони лише широкі й повні, як у Оксани. А ось кутики... То Татаринові. Дмитро вже не мав жодного сумніву. Навіть проділ у Тані ближче до правої скроні, як у нього» [2, с. 214-215].*

7.2. Провідмінійте виділену власну назву та подайте паралельні форми давального відмінка.

Завдання 8.

8.1. Розгляньте подані географічні назви, вжиті в новелах Марії Матіос зі збірки «Нація». Надпишіть над кожною назвою, до якого роду вона належить.

*Тисова Рівня, Черемош, **Вижниця**, Сербія, **Львів**, Київ, Донбас, Польща, Кути, Канада, Нижня Товарниця, Румунія, **Ясси**, Чернівці, Туреччина, Париж, **Відень**, Косів, Підзахаричі, Нижній Яблунів, Румунія.*

8.2. Випишіть власні назви, які належать до II відміни. Поясніть особливості вживання паралельних форм місцевого відмінка.

Приклад: у *Черемоші*, по *Черемошеві*.

8.3. Провідмінійте виділені власні назви.

Завдання 9.

9.1. Створіть кличну форму від поданих сполучень зі збірки Марії Матіос «Нація».

Юстина Семенівна, учитель Дмитро, сусід Максим'юк, місто Львів, Петро Григорович, донька Антоніна, пан Тимофій, річка Черемош, місто Чернівці, товариш Сандуляк, Катерина Василівна, дід Сава, коваль Кузьма, сусід Іван, Василь Семенович, мама Юстина, сусідка Зорівчак, Марія Герасимівна, місто Косів, Андрій Петрович, шофер Семен, Оксана Стратонівна, син Богдан, пані Юр'яна.

9.2. Складіть і запишіть три речення, у яких словосполучення слугуватимуть звертаннями.

9.3. За виділеними власними назвами утворіть присвійні прикметники.

Завдання 10.

10.1. Утворіть чоловічі та жіночі імена по батькові від поданих імен персонажів зі збірки Марії Матіос «Нація».

Семен, Іван, Дмитро, Петро, Данило, Іван, Кузьма, Павло, Іван, Петро, Орест, Манолій, Михайло, Корнильо, Василь, Миколай, Онуфрій, Тимофій, Андрій, Йосип, Абрам, Марко, Єгуда, Ілля, Богдан, Максим, Захарій, Прокоп, Пилип, Ілак, Танасій, Іларій Уласій, Герасим.

10.2. Сформулюйте речення, у яких використайте подані власні назви разом з похідними формами від них.

11 клас

Лексична, орфографічна норми

Завдання 1.

1.1. Перепишіть уривок із новели Марії Матіос «Признай свою дитину», розкриваючи дужки.

«Це (у/в)се його, його тата (і/ї) його діда. І...

«І» було не Дмитровим.

«І» було нічийним.

Ні Оксанина, ні Дмитрова родина не мали світлого волосся.

(В/У)сі Проданюки (і/ї) Продани могли змагатися (з/зі/із) циганами за кольором волосся, лише одна Таня носила густу пшеничну косу, правда, (з/зі/із) Оксаниним запахом, лише (з/зі/із) нічиєю барвою.

Дмитро про те чомусь ніколи не думав (і/ї) не подумав би, коли б не п'яний Татарин. Але (у/в) п'яного на язиці...

Та ні, він таки б не додумався сам до такого, бо дотепер дивився на доньку, як на себе (у/в) дзеркало. Дмитро не такий дурний, щоб не знати, що (у/в) тих невидимих генах порушуються технології (і/ї) закони» [2, с. 210-211].

1.2. Чи є в тексті риторична фігура? Якщо так, то яка? Поясніть що таке риторичні фігури.

1.3. На основі поданого уривку з новели складіть речення, використовуючи прийменники *по* та *при*.

1.4. Подумайте, чому герой новели відчуває таку тривогу. Чи варто хвилюватися через слова іншої людини? Як комунікація впливає на наші стосунки? Чи важливо обговорювати проблеми відкрито і як здогадки можуть руйнувати стосунки? Напишіть есе, висловивши свої роздуми на цю тему.

Завдання 2.

2.1. Утворіть словосполучення з власними назвами зі збірки Марії Матіос «Нація», уживаючи іменники, що в дужках, у правильному відмінку.

Жити (Тисова Рівня), навчатися (Київ), народитися (Вижниця), поїхати (Туреччина), побувати (Румунія), школа (Чернівці), змагання (Буковина), вироблено (Канада), їхати (Сербія), приїхати (Царина), прибути (Луги), поїхати (Ясси), вирушити (Польща), оселитися (Нижня Товарниця), працювати (Львів), переїхати (Париж), вивчати історію (Косів), подорожувати (Київ).

Морфологічна, стилістична, пунктуаційна норми

Завдання 3.

3.1. Утворіть форми кличного відмінка від поданих імен персонажів зі збірки Марії Матіос «Нація». Розподіліть їх за відповідними закінченнями (-у/ю; -е; -о; -є; -ю).

Іларій, Анна, Марія, Василь, Юстина, Іван, Антоніна, Катерина, Семен, Параска, Гафія, Орест, Катерина, Наталя, Манолій, Михайло, Оксана, Павло, Штефа, Одокія, Варварка, Онуфрій, Марія, Тимофій, Андрій, Ілля, Богдан, Максим, Марія, Тимофій, Андрій, Корнелія, Пилип.

3.2. Складіть два речення з одним і тим самим іменником: у першому реченні використайте його як звертання, а в другому – як підмет. Поясніть, чим ці речення відрізняються за значеннями, інтонацією та пунктуацією.

Завдання 4.

4.1. Прочитайте уривок з новели Марії Матіос «Вставайте, мамко».

«—... Скажу вам, Шандро, що вчасно померла ваша жінка Марія. — подивився на господаря старший військовий.

— Катерина... — поправив його Шандро.

— Хай буде Катерина... Земля їй пером...— Бо мусила би зараз збиратися в далеку дорогу з вами.

— Ой, у далеку дорогу зібралася моя Катерина... У далеку, пане-товаришу... Лиш на цей раз без мене.

— Гм... Маєте щастя на смерть, Шандро. Кажіть молитву за смерть, що врятувала вас усіх. — Вклинився у розмову напарник старшого, заїдаючи випиту чарку гарячими голубцями. — А я ще не пробував у вас тут у горах горілки на похороні. Добре кажете, Шандро, що звичаї міняються» [2, с. 78-79].

4.2. Знайдіть у тексті звертання, визначте емоційне забарвлення й стилістичну функцію їх. Випишіть речення зі звертаннями. Пригадайте, які розділові знаки пишемо в реченнях зі звертаннями.

4.3. Як ви можете прокоментувати вислів «*Маєте щастя на смерть*»? Поділіться своїми роздумами щодо цього вислову. Щоб краще зрозуміти, чому саме так сказав військовий, рекомендуємо прочитати новелу Марії Матіос «Вставайте, мамко».

Завдання 5.

5.1. Запишіть речення розставте розділові знаки. Знайдіть звертання, визначте їхню стилістичну роль.

«Добру справу замислили ви Фрозино... добру справу, лиш я думаю, як його ліпше зробити...» [2, с. 98]. «Тобі би бути артисткою Нелю» [2, с. 118]. «О! І ти разом із ними Катерино – розгнівано підвела голову на жінку, що якраз виходила з пошти» [2, с. 202]. «На, любуйся-милуйся Катерино!» [2, с. 204]. «Я вірю, що Ви Андрію Петровичу зрозумієте мене» [2, с. 205].

5.2. Уявіть, що ви маєте змогу поставити запитання людині, яка вас надихає і є для вас прикладом. Утворіть кілька запитань, правильно використовуючи звертання.

Завдання 6.

6.1. Прочитайте уривок із новели Марії Матіос «Ніколи не плачте за мною», знайдіть у ньому відокремлені члени речення, поясніть їх значення і синтаксичну роль у реченні.

«Скажу тобі, дочко, таке: як мине рік по моїй смерті, то не кладіть ніякий пам'ятник, пам'ятника не треба, щоби залізо й камінь не тиснули груди. І так за ціле життя біда натиснулася. Покладіть файний хрест, напишіть, що під ним лежить Юстина, дочка Семена Паленюка, мама чотирьох синів і трьох дочок, жінка Петра Борсука – та й буде.

...І ніколи не плачте за мною, бо мені на тім світі буде тяжко. Як буду знати, що ви плачете без мене, не буде мені добре на тому світі. Мені на цьому світі часом бувало добре, а ви хочете, щоби на тому було зле» [2, с. 249].

6.2. Виділіть в тексті звертання та відокремлену прикладу, поясніть пунктуацію.

6.3. Напишіть есе на тему: *«Чи варто сумувати за тими, кого немає з нами»*. У тексті використайте власні назви як прикладки. Поясніть, яку додаткову інформацію вони передають і яку функцію виконують в реченнях.

Стилістична, пунктуаційна норми.

Завдання 7.

7.1. Погляньте на власні назви зі стилістичного боку, яким семантичним потенціалом наділені прізвиська персонажів.

*«Вона давно так довго не перебувала в закритому просторі. До того ж – без руху, без живого звуку. Корнелин хліб – нічні дороги, ретельно заховані на тілі повідомлення, знайомі люди й максимум обережності. Усі роки, відколи стала на цей шлях – шлях змагання з червоним ворогом, – вона була особистою зв'язковою між двома надрайоновими провідниками: **другом «Березою» й другом «Кленом»**. Її природна винахідливість і воля ні разу не зрадили.*

*Але чим далі – тим менше залишається кому носити донесення **«Берези»:** **друг «Клен»** із простреленими як решето грудьми похований у Сторонецькому лісі, під розрослою калиною над урвищем» [2, с. 112-113].*

7.2. Як ви вважаєте, з якою метою авторка вживає прізвиська персонажів у лапках? Яке стилістичне або емоційне забарвлення вони надають тексту?

7.3. Поясніть, чому виділене сполучення є прикладкою: який іменник пояснює або уточнює і як саме розкриває чи доповнює зміст. Поміркуйте, наскільки важливою є така уточнювальна форма в конкретному контексті. Чи було б зрозумілим слово «Береза», якщо б воно було подано лише в лапках без уточнювального слова?

Висновки до другого розділу

Сучасна освіта спрямована на формування ключових компетентностей учнів, забезпечуючи всебічний розвиток особистості та підготовку до безперервного навчання. Це зумовлює необхідність застосування в педагогічній практиці міжпредметної інтеграції та дидактичного інструментарію, що забезпечує ефективний взаємозв'язок різних аспектів навчання.

Серед різноманітних форм методів реалізації навчання поряд із традиційними широкого розповсюдження набули інтерактивні технології, які урізноманітнюють процес подання та сприймання інформації. Важливим

елементом сучасного уроку є інтеграція, що забезпечує формування міжпредметних зв'язків та підвищує ефективність засвоєння матеріалу.

На основі варіативного підходу до формування предметних компетентностей школярів ми розробили систему завдань для учнів середньої та старшої школи, побудовані на використанні художнього тексту як навчального матеріалу. Методичною основою для створення завдань став комплексний аналіз змісту чинних навчальної та модельних програм (за редакцією О.Заболотного та колективу авторів, Н.Голуб, О.Горошкіної), огляд підручників для 5-11 класів, а також матеріал, дібраний зі збірки новел української письменниці Марії Матіос «Нація».

Розроблені вправи демонструють можливості інтегрованого вивчення власних назв у процесі засвоєння різних мовних тем. Вправи структуровані так, щоб забезпечити послідовний перехід від мовного аналізу власних назв до їхнього лінгвокультурного аналізу. Варіативність представлених завдань забезпечує реалізацію диференційованого та особистісно зорієнтованого підходів.

Отже, онімний матеріал твору використано не лише як допоміжний, але як стрижневий елемент для опанування як мовних, так і ключових компетентностей.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ВЛАСНИХ НАЗВ НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС

3.1. Використання власних назв у процесі проведення інтегрованих уроків у старших класах на основі новел зі збірки «Нація» Марії Матіос

Освіта в умовах трансформації сучасної української школи дедалі більше орієнтується на розвиток особистості учня як цілісного суб'єкта пізнання, здатного до критичного аналізу інформації, креативного мислення та ефективної комунікації. В основі цього підходу лежить ідея компетентнісного навчання, що передбачає не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування здатності використовувати їх у реальних життєвих ситуаціях. Особливе значення в цьому контексті мають інтегровані уроки, які є дієвим засобом реалізації нових освітніх цілей.

Інтеграція змісту навчання забезпечує міждисциплінарну єдність, дозволяє виявити зв'язки між різними галузями знань і створює умови для формування цілісного світогляду. На відміну від традиційних занять інтегровані уроки не обмежено рамками окремої дисципліни, а спрямовано на розкриття навчального матеріалу в багатовимірному контексті, що активізує пізнавальну діяльність учнів, стимулює розвиток інтелектуальних та творчих умінь.

У межах гуманітарного циклу одним із найперспективніших напрямів інтеграції є об'єднання української мови та літератури. Враховуючи органічний зв'язок між цими предметами, вважаємо, що така форма навчання створює передумови для глибшого засвоєння мовної системи, так і художнього тексту. Як зазначає Т.Донченко: «Важливою особливістю уроків словесності є вивчення мовних одиниць на основі аналізу тексту (уривка з художнього твору) в єдності змісту і форми [18, с. 31]. Текст, за своєю сутністю, є центральним об'єктом

аналізу як у мовознавстві, так і в літературознавстві, що відкриває широкі можливості для поєднання мовної та літературної компоненти. Вивчення мови в контексті художнього твору дозволяє не лише розуміти лексичні, граматичні та стилістичні особливості, а й бачити, як мовні засоби функціонують у текстовому середовищі. Водночас робота з літературним текстом набуває нового значення, коли вона супроводжена лінгвістичним аналізом, що поглиблює розуміння авторської позиції, підтексту, образної системи.

Одним із найбільш змістовно насичених напрямів інтеграції є вивчення власних назв у художньому творі. Оними містять значне семантичне та культурне навантаження. Їх аналіз дозволяє виявити історичний, ментальний і психологічний підтексти, розкрити глибинні смисли твору, створити уявлення про соціальні реалії, національні особливості епохи.

Важливо, що ономастичний аналіз може бути доповнений історико-культурним і географічним матеріалом. Поєднання цих предметів дозволяє глибше зануритися у контекст твору, простежити зв'язок мови з культурною пам'яттю народу, розширити знання учнів про історичні події, просторові координати, національні традиції. Такий урок перетворюється на цілісний освітній простір, де мова, література, історія та географія взаємодіють як компоненти єдиного пізнавального процесу.

Інтегровані уроки мають значний потенціал для формування дослідницьких умінь, аналітичного мислення, культури мовлення та читацької компетентності. Цікавими є завдання, що поєднують текстовий аналіз із мовною діяльністю. Наприклад, учні можуть досліджувати вживання назв у тексті їхню роль у створенні художнього образу, змінювати імена персонажів і аналізувати наслідки таких змін. Іншим варіантом може бути творче завдання – написання власного тексту із використанням онімів, що відображають певну історичну добу або культурне середовище.

Інтеграцію також ефективно можна реалізувати через проєктну діяльність. Створення навчальних проєктів на перетині мовознавства, літературознавства, історії та культури сприяє розвитку самостійності, пізнавальної активності,

формуванню уміння працювати з інформацією та презентувати результати власної діяльності. Такі проєкти, як-от створення «мовного портрета» героя твору, аналіз топонімів у художній літературі або вивчення символічного значення імен, поглиблюють розуміння тексту і розвивають креативність.

Отже, існує велика кількість можливих варіантів для створення інтегрованих уроків на основі різних предметних сфер, зокрема мовознавства, літератури, історії, соціології, психології та інших гуманітарних дисциплін. Такі уроки можуть мати значний масштаб і багатогранність, однак їх ефективне впровадження вимагає ретельної підготовки з боку вчителя, а також можливого залучення фахівців з інших предметних областей для забезпечення міждисциплінарного підходу та створення оптимальних умов для виконання навчальних завдань.

Підготовка до інтегрованого уроку потребує від учителя чіткого визначення мети кожного етапу заняття, добору змістовного матеріалу, який би був релевантним до теми та відповідав віковим особливостям учнів. Такий урок має об'єднувати змістовий, методичний та емоційно-естетичний компоненти в єдину дидактичну структуру.

Разом із тим, інтеграцію не варто розглядати як універсальний інструмент для кожного навчального випадку. Її доцільно застосовувати тоді, коли між змістовим елементами існує органічний зв'язок, а сам навчальний матеріал вимагає комплексного підходу до аналізу. Надмірне або штучне поєднання дисциплін може призвести до втрати логічної цілісності уроку або перевантаження учнів.

Інтегровані заняття, побудовані на матеріалі художніх текстів, створюють широкі можливості для всебічного, системного аналізу як мовної структури, так і літературного змісту твору, активізують мисленнєву діяльність школярів, розвивають здатність бачити міжпредметні зв'язки й аналізувати навчальний матеріал у цілісному контексті. На інтегрованому уроці вчитель з учнями, створює багатовимірний освітній простір, у якому учні вчать не лише сприймати інформацію, а й аналізувати, узагальнювати, робити висновки.

Реалізація інтегрованого підходу сприяє становленню особистості, культурно свідомої, комунікативно компетентної, творчо активної, здатної до осмисленого сприйняття національної та світової культури, що, зі свого боку, є запорукою ефективної самореалізації в суспільстві.

Враховуючи широкий жанрово-тематичний спектр новел та те що, збірка Марії Матіос «Нація» наповнена десятима різноплановими творами, доцільно розробити диференційовані завдання, які врахують різні варіанти міжпредметної інтеграції. Запропоновані завдання орієнтовані на комплексний аналіз текстів новел і можуть бути використані як у форматі окремих тематичних уроків, так і в ширшому контексті вивчення всієї збірки.

Запропоновані завдання мають практичне завдання для формування цілісної системи знань, що відповідає сучасним освітнім стандартам і спрямовані на розвиток ключових компетентностей учнів у рамках НУШ. Вони можуть бути адаптовані під різні освітні ситуації, сприяючи послідовному і глибокому опануванню матеріалу, а також активізації пізнавальної діяльності школярів.

Завдання 1.

1.1. Знайдіть у тексті новели «Просили тато-мама...» 7 топонімів (назв географічних об'єктів чи місцевостей) та поясніть, яку функцію вони виконують у творі. Проаналізуйте, як ці топоніми допомагають відтворити атмосферу новели та впливають на розвиток її сюжету.

1.2. Розгляньте назву вашого міста як приклад ономастичної одиниці. З'ясуйте етимологію топоніма, дослідіть історію його виникнення та зміни впродовж часу.

Міжпредметний зв'язок: українська література, історія, географія.

Завдання 2.

2.1. Спробуйте, опираючись лише на імена та прізвища персонажів із будь-якої обраної новели зі збірки Марії Матіос «Нація», створити короткі психологічні портрети героїв. Не читаючи сам текст, охарактеризуйте персонажів, базуючись виключно на походженні власних назв. Після цього прочитайте новелу і порівняйте свої припущення з реальним образом героїв у

творі. Проаналізуйте, наскільки імена чи прізвища допомогли у розкритті характерів і чому власні назви можуть бути ключем до глибшого розуміння персонажів.

Міжпредметний зв'язок: українська література, історія.

Завдання 3.

3.1. Об'єднайтеся в групи по 3-4 учні. Кожна команда обирає одну новелу зі збірки Марії Матіос «Нація» і складає до кожного імені асоціативний ряд, який відображає характер, риси чи емоційне забарвлення відповідних персонажів. Потім обмінюйтеся своїми списками в межах групи та разом проаналізуйте, наскільки подібними або відмінними є ваші уявлення про героїв. Обговоріть, які саме особливості імен чи їх звучання впливають на формування цих асоціацій, та чому у різних учасників може виникати різне сприйняття.

Міжпредметний зв'язок: українська література.

Завдання 4.

4.1. Уявіть, що ви режисер екранізації новели «Апокаліпсис» зі збірки «Нація». Придумайте імена для нових другорядних героїв, яких немає у тексті твору, але які могли б з'явитися у фільмі (наприклад, сусіди, знайомі, місцеві мешканці).

4.2. Поясніть, чому обрали саме ці антропоніми та топоніми, і як вони органічно доповнюють уже наявні у новелі імена та назви місцевостей, підкреслюючи атмосферу твору.

Міжпредметний зв'язок: українська література, історія, географія.

Завдання 5.

5.1. Розгляньте своє ім'я як приклад антропоніма. Дослідіть його походження, значення та історію використання, а також можливі варіанти імен у різних мовах або форми, які можна утворити від цього імені.

Зразок: **Надія** – з дав.-гр. «сподівання, надія» [63, с. 164]. Англійський відповідник: *Надін*, польський *Надзея*, українська форма імені – *Надія*.

Міжпредметний зв'язок: історія.

Завдання 6.

6.1. Письменниця для підкреслення правдивості та автентичності новели використала історичні власні назви, які з часом змінилися: селище *Жаб'є* (сучасна назва – Верховина), місто *Станіслав* (сучасна назва – Івано-Франківськ), село *Тисова Рівня* (сучасна назва – Розтоки). Проведіть коротке дослідження цих топонімів: дізнайтеся, чому та з яких причин відбулися зміни їхніх назв.

6.2. Проаналізуйте, як використання справжніх історичних назв впливає на колорит і атмосферу твору.

Міжпредметний зв'язок: українська література, історія.

Завдання 7.

7.1. Оберіть одну новелу зі збірки Марії Матіос «Нація». Зверніть увагу на назви міст, сіл, гір, річок, вулиць та інших географічних об'єктів, які подано в тексті. Складіть есе в публіцистичному стилі у форматі туристичного маршруту, що охоплює ці місця. Опишіть маршрут так, ніби ви пропонуєте читачеві мандрівку слідами героїв новел. У тексті використовуйте знайдені топоніми, звертайте увагу на їхнє історико-культурне значення, роль у подіях твору та атмосфері збірки. Спробуйте передати колорит Західної України, показати, як літературні події «оживають» у реальних географічних локаціях. Ваш текст має бути цікавим для читача – ніби це матеріал для туристичного журналу або блогу, який заохочує відвідати ці місця.

Міжпредметний зв'язок: українська література, історія, географія.

Завдання 8.

8.1. Дослідіть біографію української письменниці Марії Матіос, звернувши увагу на життєвий та творчий шлях, а також на теми, які вона порушує у своїх творах. Проаналізуйте вживання онімів у збірці новел «Нація». Визначте, чи дотримується авторка певних критеріїв у виборі власних назв. З'ясуйте, як ці оніми впливають на сюжет, розкриття образів персонажів, створення атмосфери та формування історико-культурного контексту, підсумуйте роль онімів у художньому світі твору та їхній вплив на інтерпретацію прочитаного.

Міжпредметний зв'язок: українська література, історія.

Завдання 9.

9.1. Напишіть коротке оповідання, у якому головними дійовими особами стануть персонажі зі збірки новел Марії Матіос «Нація». У своєму творі розкрийте характери героїв через події, діалоги та взаємини між ними, звертаючи увагу на значення їхніх імен. Також додайте невелике пояснення, у якому проаналізуйте, чому ви надали героям саме такі риси, як імена вплинули на побудову характерів та чи, на вашу думку, несуть ці антропоніми приховані натяки на особистісні якості персонажів.

Міжпредметний зв'язок: українська література.

Завдання 10.

10.1. Ознайомтеся з бібліонімами, згаданими у збірці Марії Матіос «Нація»: *Талмуд, Отченаш, Біблія, Євангеліє, Міцва, Кадіш*. Для кожного з них дайте визначення, з'ясуйте їх походження та вкажіть, з якою культурою або релігією він пов'язаний. На основі зібраної інформації зробіть висновок: чи мають ці поняття подібні аналоги в інших народів і культурах, що між ними спільного або відмінного. Поясніть, чому авторка могла використати ці бібліоніми у своїй збірці та яку роль вони відіграють у розумінні теми нації, віри й ідентичності.

Міжпредметний зв'язок: українська література, історія, культурологія, релігієзнавство.

Завдання 11.

11.1. Дізнайтеся чому Марія Матіос обрала назву «Анна-Марія» для однієї зі своїх новел. Проведіть коротке дослідження, щоб з'ясувати походження та символіку імені, а також розгляньте. Яку роль виконує власна назва як заголовок твору. Поясніть, як ця назва впливає на розуміння теми та головної ідеї новели, а також яка її особливість у контексті художнього задуму авторки.

Міжпредметний зв'язок: українська література.

Завдання 12.

12.1. Знайомлячись із новелою «Апокаліпсис», ми дізнаємося багато цікавого про традиції єврейського народу, зокрема про свято Пурім. Ваше

завдання – дослідити походження та історичне значення свята, розповісти про його символіку, основні традиції та те, як це свято відображає культурні цінності народу.

Міжпредметний зв'язок: українська література, культурологія.

Завдання 13.

13.1. Прочитайте уривок із новели Марії Матіос «Просили тато-мама...», звернувши особливу увагу на використання власних назв. Визначте, яку роль відіграє кожна власна назва в побудові художнього простору твору: яку додаткову інформацію вона надає, яке смислове та емоційне навантаження несе. Замініть усі власні назви у тексті на вигадані або нейтральні (наприклад «Чернівці» на «місто Ч», «Богдан» на «Яків»). Після цього перечитайте трансформований варіант і проаналізуйте, як заміна онімів вплинула на сприйняття тексту: чи змінилася його емоційна насиченість, образна глибина, автентичність. У висновку дайте відповідь на запитання: чи зберігає текст свою художню силу після заміни власних назв? Аргументуйте, чи доцільно змінювати оніми в літературному творі, й поясніть, яку роль вони відіграють у створенні національного культурного коду та змістової цілісності художнього тексту.

*«Поїхала я з молодими, лишилася в них служницею... А далі ти знаєш: твій тато забрав мене до себе в **Чернівці**. В шістдесятому ти народився. В сімдесят третьому тато помер від інфаркту. Отак і життя минуло.*

*– Ось чому ти у свої гори ніколи не навідувалася! Це ж рукою з **Чернівців** подати до **Брустурів**. А казала, клімат шкодить...*

– Вчора я зрозуміла, що даремно.

*– Мамо, а що було вчора? – несміливо запитав **Богдан**, намагаючись дивитися на матір з-під лоба.*

*– ... Наздогнало минуле... Вчора мене наздогнало минуле: вчора ми з тобою очі до очей зустрілися з **Коляєм**.*

*– Із **Коляєм**?! – подив сина був такий непідробний, що він устав зі стільця й знову сів.*

– Так... Із **Коляєм**... Із високим худим чоловіком, в якого родима пляма на правій щоці, а права рука без великого й вказівного пальців.

– Коли це було? – тихо запитав **Богдан**.

– Коли я зомліла. Може, й добре, що зомліла, бо не знаю, що було б, якби була при пам'яті.

– Ти думаєш, мамо, коли б ви учора впізналися, ви не могли би порозумітися?

– Твій тато колись за пляшку горілки виробив мені документи, що я в **Кельменецькому** районі народилася. Тим я й обрубала свою пуповину остаточно. З людьми спілкувалася мало, язик тримала на припоні. А після таких переживань змінилася я дуже – впізнати мене зараз дуже важко. То й добре» [2, с. 166-167].

Міжпредметний зв'язок: українська література.

Завдання 14.

14.1. Проаналізуйте роль власних назв у текст засобів масової інформації. Чому часто в ЗМІ замінюють або приховують конкретні імена, назви міст чи країн? Як це впливає на сприйняття подій? Наведіть приклади, коли заміна або відсутність власної назви змінювала розуміння ситуації або ставлення людей. Висловіть свою думку, чому власні назви важливі для збереження правдивого сприйняття історії та простору і як одна власна назва може змінити ставлення до тексту чи події.

Міжпредметний зв'язок: історія, географія, соціологія, психологія.

3.2. Конспект інтегрованого уроку

Для підвищення зацікавленості та активності учнів у навчальному процесі важливо, щоб учитель обирав сучасні, ефективні й водночас цікаві методи взаємодії з класом. Одним із дієвих способів якісної підготовки до уроку є складання плану-конспекту. Це педагогічний інструмент, який дає змогу не лише

чітко структурувати етапи заняття, а й дібрати відповідні методичні матеріали, завдання, вправи й тексти, що відповідають тематиці уроку, його меті та очікуваним результатам. Крім того, план-конспект допомагає заздалегідь підготувати коментарі до кожного виду навчальної діяльності, забезпечуючи злагоджену та логічну роботу з учнями на всіх етапах уроку.

З огляду на це ми пропонуємо авторську розробку інтегрованого уроку української мови та літератури для 10 класу, який об'єднає вивчення норм правопису власних назв (теми «Уживання великої літери та лапок у власних назвах») із аналізом художнього тексту Марії Матіос – новели «Апокаліпсис» зі збірки «Нація». Учні вивчатимуть ономастикон новели як додатковий, але надзвичайно цінний матеріал до курсу української літератури, що дозволяє краще зрозуміти авторський задум та художні засоби, використані у творі.

Оскільки урок орієнтовано на учнів профільної школи, вважаємо таке поєднання двох предметів надзвичайно доцільним та змістовним. Інтеграція дозволяє з одного боку забезпечити міжпредметні зв'язки, а з іншого – підвищити мотивацію до вивчення української мови та літератури як єдиного цілого.

Запропонований план-конспект уроку містить добірку різноманітних методів навчання: індивідуальну форму роботи, елементи проблемного аналізу що активізують пізнавальну діяльність учнів. Дидактичні матеріали зорієнтовані на вивчення онімів у літературному контексті, зокрема антропонімів, топонімів, хрематонімів, які відіграють важливу роль у побудові художнього простору новели «Апокаліпсис».

У процесі створення дидактичного забезпечення до вивчення ономастики як розділу мовознавства доцільно використовувати тексти української літератури як навчальну базу. Використання художніх творів дозволяє не лише розширити сферу застосування лінгвістичних знань, а й познайомити учнів з поняттям художнього оніма як важливого елемента змісту, символіки та авторської позиції. Таке поєднання формує цілісне уявлення про мову як

культурне явище й відкриває перед учнями нові можливості для глибокого прочитання художнього тексту.

Інтегрований урок української мови та літератури.

Тема: Уживання великої літери та лапок у власних назвах (на матеріалі новели Марії Матіос «Апокаліпсис» зі збірки «Нація»).

Мета уроку: повторити та систематизувати знання учнів про вживання великої літери та лапок у власних назвах, навчити знаходити оніми в художньому тексті та пояснювати їх написання, розвивати навички аналізу твору, мовне чуття й образне мислення; формувати повагу до рідної мови та культури, а також спонукати до осмислення моральних та філософських проблем, порушених у новелі Марії Матіос.

Тип уроку: інтегрований

Клас: 10

Хід уроку

Організаційний момент. Мотивація.

Слово вчителя. Ви вже ознайомилися з новелою Марії Матіос «Апокаліпсис». Цей твір – не просто розповідь про окрему подію чи епізод, а глибокий літературний аналіз зламаних людських дол, трагедій, болю, надії та світла, що залишаються навіть у найтемніші моменти життя.

Працюючи з текстом, ми звернемо увагу на важливі культурні маркери: біблійні алюзії, традиції єврейського народу, питання людської гідності, пам'яті, стійкості. У центрі нашого аналізу – власні назви, що несуть у собі символічне, культурологічне й історичне навантаження.

Сьогодні на уроці ми не тільки заглибимося в розуміння цих назв у контексті твору, а й згадаємо мовні правила їх оформлення: коли пишемо з великої літери, коли вживаємо лапки, як розпізнати різні типи власних назв, а також ми поєднаємо літературний аналіз і вдосконалення мовної грамотності та

відкриваємо для себе, як важливо вміти читати між рядками – не лише текст, а й культурні коди, які в ньому закладено.

Актуалізація знань.

Оскільки текст новели вам вже знайомий, спробуйте проілюструвати свої відповіді на подані запитання конкретними прикладами з новели «Апокаліпсис».

1. Які іменники називають власними, а які загальними?
2. У яких випадках їх треба писати з великої літери?
3. Коли у власних назвах вживаються лапки?
4. Чи може автор у художньому тексті ці правила свідомо порушувати?

Вивчення нового матеріалу на основі твору.

Завдання 1.

- 1.1. Яке враження справила на вас новела?
- 1.2. Який твір називаємо новелою? Які її ознаки?
- 1.3. Поясніть, що означає слово «апокаліпсис» у буквальному перекладі. З'ясуйте його походження (етимологію) та з якої мови воно прийшло в українську мову.

- 1.4. Як трактують значення слова «апокаліпсис» у біблійному контексті? Яку подію воно позначає в Книзі Одкровення? Які теми з нею пов'язані?

Пояснення. Слово «апокаліпсис» у буквальному перекладі з давньогрецької мови означає «одкровення», «відкриття».

В українську мову це слово прийшло через церковнослов'янську та латинську традиції перекладів Біблії, де «Апокаліпсис» – це інша назва Книги Одкровення Івана Богослова, останньої книги Нового Заповіту. У біблійному контексті це слово асоціюється з пророцтвами про кінець світу [1, с. 1135].

- 1.5. Чому, на вашу думку, Марія Матіос обрала саме цю назву для новели? Що вона хотіла сказати цим словом?

- 1.6. Чи справді в житті героїв новели кінець? Або, можливо, це про глибше переосмислення, духовний злам або новий початок?

- 1.7. Чи змінилося ваше розуміння назви новели після її прочитання? Як саме? Як ви розумієте слово «апокаліпсис» у контексті цього твору?

Завдання 2.

2.1. Пригадайте персонажів новели та оберіть одного, який справив на вас найбільше враження або здався найцікавішим. Поясніть походження та правопис його імені як власної назви, поділіться власними враженнями від цього героя та охарактеризуйте його роль і значення у творі.

2.2. Які відмінності ви помітили між українськими та запозиченими власними назвами? Чи можуть власні назви бути маркерами культури та відображати особливості народу? Поділіться своїми роздумами.

Завдання 3.

3.1. Прочитайте поданий уривок з новели та виокремте з нього всі власні назви. Розподіліть їх на три групи: антропоніми (особові імена та прізвища людей), топоніми (географічні назви) та хрематоніми (назви свят). Поясніть правопис кожної власної назви, звернувши увагу на використання великої літери та орфографічні особливості написання.

«Повеселіла Естер із трьома дітьми, одягнутими поверх звичного свого – щоденного – одягу в марлеві костюми з різнобарвних клатів, пофарбованих квітковим, бузиновим та буряковим соком, із квітковими коронами круг голови та шиї, сама в сірому лейбику, прикрашеному такими ж китицями з цвіту липи й деревію, як у старшої дочки Андреї, зустріла Сандуляків на порозі танку великою мискою трикутних пиріжків.

– З маком? – не чекаючи особливого запрошення, Андрій пригостився найперший.

– З маком. Пригощайтесь, прошу вас. Ці пиріжки називаються гументаші. Вуха Амана. А це, – Естер брала із піднесеного Андреєю плетеного кошика печиво різної форми, оздоблене візерунками з лісових та садових ягід, і клала кожному в руку, – це хліб радості. І не дивуйтеся, – відчинила двері спочатку в захаращені сіни, а далі – в кімнату, прибрану квітами та зеленню, як до Трійці, й сама всадила кожного за стіл, накритий не вельми багато, проте гарно. – Ми з дітьми сьогодні святкуємо малий Пурім. У нас так можна: кілька разів святкувати Пурім.

– Як це? – Андрій без устиду вибирав печиво з дерев'яних формочок у вигляді зайчиків, зірочок, кілець та півмісяця, повільно смакуючи його з холодним – із погребу – узваром.

– Це так, якби ми два рази святкували Маланку? – запитала й собі Марія.

– Не зовсім, – усміхнулася Естер.

Було видно, що їй хотілося бути радісною.

– Наші звичаї дозволяють нам мати й такі свята – з особливої вдячності комусь за добру справу. Або за те, що хтось відвернув від нас небезпеку. Тоді можна справляти малий Пурім тоді, коли самі захочете. Сусідня Вижниця святкує малий Пурім щороку на честь місцевого бургомістра, який не дав жидів на смерть...» [2, с. 51-52].

3.2. Дізнаймося, хто такий Аман та чому на свято Пурім їдять печиво «вуха Амана»?

Пояснення. Аман – це негативний персонаж з Книги Естер (частини єврейського Танаху та християнського Старого Заповіту), візир перського царя Ахашвероша. Аман задумав знищити весь єврейський народ у межах Перської імперії. За Біблією, його план був викритий і зупинений завдяки мужності цариці Естер та її дядька Мордехая. У результаті євреї були врятовані, а сам Аман – страчений. [1].

Печиво «вуха Амана» їдять як символ перемоги добра над злом, а також як згадку про поразку ворога. За формою ці солодкі трикутні пиріжки нагадують вуха Амана.

3.3. Нумо з'ясуймо, чому авторка порівнює Маланку та Пурім. Пригадайте, що таке Маланка і як її святкують, а також дізнаємося які особливості має святкування Пуріму. Додатково згадаймо, чи пишемо назви свят в лапках та які ще категорії ми вживаємо без лапок.

Пояснення. Маланка – це українське народне свято, що відзначається в ніч з 13 на 14 січня (у переддень святого Василя). Воно супроводжується карнавалоподібним дійством: перевдяганнями, жартами, співами, обрядовими

відвідинами осель, колядуванням. Це свято має дохристиянське коріння і пов'язане з народженням нового року, зміною циклу, побажанням добробуту.

Пурім – релігійне єврейське свято присвячене порятунку євреїв від загрози знищення. Святкування проводять весело, з виставами та частуваннями. Також влаштовують «малий Пурім», якщо вважають, що громада врятувалася від якоїсь небезпеки – саме такий малий Пурім згадується в новелі.

Мінідискусія

Питання до обговорення:

Як зміниться емоційне або культурне тло твору, якщо, наприклад, замінити назву «Пурім» на інше вигадане або справжнє свято?

Як би змінилося сприйняття новели, якщо б герої мали умовні імена (наприклад, А, Б, В) або типові сучасні імена, що не вказують на національність чи походження?

Що станеться з географічним тлом новели, якщо замінити «Тисова Рівня» на абстрактну назву «Місто Т»?

Чи зникають культурний та історичний контексти без конкретних назв? Як це впливає на довіру до тексту або на емоційне залучення читача?

Підсумок уроку

Повторення правил вживання великої літери та лапок (обов'язково з прикладами з твору).

Слово вчителя. Нумо узагальнимо. Власні назви – це не лише мовна норма, а й інструмент художнього впливу, який допомагає автору передати атмосферу, показати особливості персонажів і подій, а твір стає не лише текстом для читання, а засобом пізнання світу, емоційного переживання та розвитку мовної культури.

Домашнє завдання.

Напишіть есе на тему «Символіка назви Апокаліпсис у новелі Марії Матіос».

Висновки до третього розділу

Розвиток сучасної освіти спрямований передусім на реалізацію компетентнісного підходу, який орієнтовано на формування гармонійно розвиненої особистості, здатної до критичного аналізу та самостійного пізнання. Концепція НУШ підкреслює необхідність використання нетрадиційних уроків, для встановлення міжпредметних зв'язків, поєднання знань із різних галузей та забезпечення цілісності сприйняття навчального матеріалу.

Інтеграція є важливим складником сучасного освітнього процесу разом із принципом особисто зорієнтованого навчання. Інтегровані уроки стимулюють школярів до порівняння та аналізу, а найголовніше до пошуку зв'язків між явищами та предметами.

Доцільним прикладом вдалої інтеграції є поєднання мовознавчого та літературознавчого матеріалів, яке відкриває нові можливості для глибшого розуміння тексту, а залучення додаткових дисциплін (історії, культурології, географії, соціології, психології, релігієзнавства тощо) робить навчальний процес більш цікавим та пізнавально насиченим.

За принципами інтеграції ми запропонували розробку уроку для учнів 10 класу профільної школи, побудований на мовно-літературній основі із застосуванням ономастичного аналізу художнього тексту. Поданий урок реалізує міжпредметний зв'язок, формує навички аналізу мовних явищ на основі тексту, підвищує інтерес учнів до вивчення української мови та літератури й водночас відповідає завданням сучасної освіти, зорієнтованої на розвиток компетентної та творчої особистості.

ВИСНОВКИ

Літературно-художня ономастика становить окремий напрям лінгвістичних досліджень, який продовжує активно розвивати власні теоретичні та методологічні засади. Вона розглядає специфіку функціонування онімів у художньому тексті та аналізує їхню роль у формуванні художнього образу, розкритті авторського задуму й організації художнього простору твору. Актуальність цього напрямку зумовлює необхідність урахування того, що власні назви в літературному контексті мають інший рівень семантичного навантаження, ніж у загальномовній практиці. Вони не лише виконують номінативну функцію, але й набувають додаткових смислових відтінків, які зумовлює художній контекст.

Сучасна школа будує навчальний процес на засадах компетентнісного підходу, який передбачає формування не лише академічних знань, а й розвиток ключових компетенцій, здатностей до критичного мислення, комунікативних умінь, творчої активності та соціальної відповідальності учнів. Такий підхід орієнтує освітній процес на всебічний розвиток особистості, забезпечує інтеграцію знань, умінь у практичну діяльність учнів та сприяє формуванню готовності до самостійного застосування отриманих знань у різних життєвих ситуаціях.

Однією з ефективних форм організації навчальної діяльності є нетрадиційні методи навчання, які забезпечують активну взаємодію вчителя та учнів, стимулюють їхню пізнавальну активність і розвивають критичне та креативне мислення. Серед цих методів особливе місце займає інтегрований урок, який дозволяє поєднувати навчальний матеріал із різних дисциплін у межах однієї теми.

Особливо ефективною є інтеграція мови та літератури, оскільки вона поєднує лінгвістичний та літературознавчий аналізи, що дає змогу комплексно вивчати мовні явища на основі художніх текстів. Наукові дослідження низки

учених підтверджують обґрунтованість такого підходу, наголошуючи на тому, що інтегрований аналіз дозволяє не лише формувати мовні компетенції, а й розвивати літературну компетентність, здатність до текстової інтерпретації та осмислення художніх образів.

Оніми інтегровано в різні розділи мовознавства, однак шкільний курс української мови не виокремлює їх як самостійний об'єкт вивчення. Оніми вивчають з 5 до 11 класу, проте методи їх опрацювання варіюють залежно від конкретних навчальних цілей та завдань, що стоять перед учителем і учнями. Це обумовлює необхідність застосування різноманітних методів, форм та прийомів організації навчальної діяльності, спрямованих на ефективне засвоєння власних назв у різних мовних розділах.

Для розробки системи навчальних завдань проведено детальний аналіз основної навчальної програми 2011 року, оновленої у 2017 році, а також сучасних модельних програм, зокрема авторства О.Заболотного, В.Заболотного та колективу авторів, а також програм авторства Н.Голуб і О.Горошкіної.

У роботі розроблено комплекс дидактичних завдань для учнів середньої та старшої школи із врахуванням структури шкільних програм, підручників, наявних у них тем та розділів. У кожному класі визначено конкретний розділ та тему, в межах яких передбачено роботу з власними назвами. Для цього запропоновано різноманітні види навчальних завдань, які сприяють активізації пізнавальної діяльності, розвитку аналітичного мислення та формуванню мовної компетентності учнів.

Створено конспект інтегрованого уроку для учнів 10 класу. Він демонструє застосування різних методів навчання та включає цікавий ілюстративний матеріал для вивчення онімії. Запропонований урок забезпечує інтеграцію знань з української мови та літератури, дозволяє поєднувати мовний і літературний аналізи та може бути ефективно реалізований у практиці профільної школи, сприятиме комплексному розвитку компетентностей учнів і формуванню цілісного уявлення про функціонування власних назв у тексті.

Отже, вивчення власних назв на основі літературних творів виявляє значний потенціал для розвитку учнів, що має важливе значення у межах компетентнісного підходу, реалізованого в Новій українській школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко О.В. Українська мова: (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2018. 208 с.: іл.
2. Авраменко О.В. Українська мова: (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2019. 240 с.: іл.
3. Антипова О., Рум'янцева Д., Паламарчук В. У пошуках нестандартного уроку. Київ: Рад. школа, 1991. № 1. С. 65–69.
4. Белей Л.О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 176 с.
5. Белей Л.О. Українська літературно-художня антропонімія кінця XVIII–XX ст. Ужгород, 1996. 393 с.
6. Беляєв О.М. Інтегровані уроки рідної мови. Київ: Дивослово, 2003. № 5. С. 36–40.
7. Берегова О. Інноваційні педагогічні технології у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. Молодий вчений. 2017. № 8. С. 199–202.
8. Волкова Н. Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Основа, 1994. 416 с.
9. Волкова Н.П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
10. Голуб Н.Б. Ситуативний метод на уроках української мови в школі. Українська мова і література в школі. 2013. № 7. С. 18–23.
11. Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. Українська мова: підруч. підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. 256 с.: іл.
12. Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. Українська мова: підруч. підруч. для 6-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2023. 256 с.: іл.

- 13.Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. Українська мова: підруч. підруч. для 7-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Грамота, 2024. 272 с.: іл.
- 14.Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. Українська мова: підруч. підруч. для 8-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Грамота, 2025. 256 с.: іл.
- 15.Голуб Н.Б., Ярмолюк А.В. Українська мова: підруч. для 9 класу загальноосвіт. навч. закл. Київ: Педагогічна думка, 2022. 272 с.
- 16.Державний стандарт базової та повної середньої освіти. URL: <http://surl.li/szlx> (дата звернення: 10.02.2025).
- 17.Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології. Київ: Академвидав, 2012. 352 с.
- 18.Донченко Т. Уроки мови мають стати уроками словесності. Дивослово. 1995. № 4. С. 36 – 38.
- 19.Етимологічний словник української мови. В 7 т. Т. 4: Н – П / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 2003. 657 с.
- 20.Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова: (рівень стандарту): підруч. для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2018. 192 с.
- 21.Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова: (рівень стандарту): підруч. для 11-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2019. 240 с.
- 22.Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова: підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2022. 240 с.: іл.
- 23.Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова: підруч. для 6-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2023. 272 с.: іл.
- 24.Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова: підруч. для 7-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2024. 272 с.: іл.
- 25.Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова: підруч. для 8-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2025. 288 с.: іл.
- 26.Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2017. 272 с.
- 27.Закон України «Про загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (дата звернення: 10.02.2025).

- 28.Іова В., Красномоєць Л. Інноваційні методи виховання. Київ: Академвидав, 2011. 272 с.
- 29.Карман С.О., Горошкіна О.М., Карман О.В., Попова Л.О. Українська мова: (профільний рівень): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 272 с.: іл.
- 30.Карман С.О., Горошкіна О.М., Карман О.В., Попова Л.О. Українська мова: (профільний рівень): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 272 с.: іл.
- 31.Карпенко О.Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження: записки з ономастики. Одеса: Астропринт, 2000. Вип 4. С. 68–74.
- 32.Карпенко Ю. Власні назви. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. 2-ге вид., випр. і доп. Київ, 2004. С. 83–84.
- 33.Карпенко Ю.А. Имя собственное в художественной литературе. Филологические науки. 1986. № 4. С. 34–40.
- 34.Карпенко Ю.О. Власні назви в художній літературі: наукові записки. Серія: Філологічні науки (Мовознавство). Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.В. Винниченка, 2001. Випуск 37. С. 170–172.
- 35.Карпенко Ю.О. Дещо про вивчення власних назв. Українська мова. 2010. № 1. С. 39–45.
- 36.Карпенко Ю.О. Літературна ономастика: зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008. 328 с.
- 37.Карпенко Ю.О. Теоретичні засади розмежування власних і загальних назв. Мовознавство. 1995. № 4. С. 46–51
- 38.Колесник Н.С. Термінологічні суперечки в царині літературної ономастики і фольклорна ономастика. Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Сер.: Філологія. Соц. Комунікації. 2011. № 24. С. 122–127.

39. Концепція нової української школи. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
40. Кучеренко І.А. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі: монографія. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2014. 410 с.
41. Лухтай Л.К. Нестандартний урок. Київ: Початкова школа, 1992. № 3–4. С. 31–32.
42. Мацько Л., Семеног О. Компетентнісні підходи і програмні засади в навчанні української мови в 10-12 класах середньої школи (профіль – українська філологія). Українська мова в освітньому просторі. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. С. 44–60.
43. Мельничайко В., Пентилюк М., Рожило Л. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. Київ: Рад. шк., 1982. 216 с.
44. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2005. 400 с.
45. Митник О. Нарис нестандартного уроку. Київ: Початкова школа, 1997. № 12. С. 11–22.
46. Міністерство освіти і науки України. Освітні програми. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> (дата звернення: 10.02.2025).
47. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) (авт.: Голуб Н.Б., Горошкіна О.М.). МОН України, 27.11.2023. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/27.11.2023/Ukr.mova.5-6-kl.Holub.Horoshkina.27.11.2023.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
48. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт.: Заболотний О.В., Заболотний

- В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д.). МОН України, 14.07.2021. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
49. Модельна навчальна програма «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт.: Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д.). МОН України, 02.28.2023. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.mova.7-9.klas.Zabolotnyy.ta.in.02.08.2023.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
50. Модельна навчальна програма «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт.: Голуб Н.Б., Горошкіна О.М.). МОН України, 26.07.2023. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.mova.7-9%20klas.Holub.ta.in.26.07.2023.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
51. Омельчук С.А. «Підхід до навчання» як базова категорія сучасної лінгводидактичної науки. Українська мова і література в школі. 2013. № 2. С. 2–7.
52. Онищук В.О. Типи, структура і методика уроку в школі. Рад. шк. 1968. № 8. С. 44–53.
53. Онищук В.О. Форми організації навчання. Педагогіка / за ред. М.Д. Ярмаченка. Київ, 1986. Розд. 9. С. 199–229.
54. Паламарчук О. У пошуках нестандартного уроку. Початкова школа. 1991. № 1. С. 65–69.
55. Підласий І., Підласий А. Педагогічні інновації // Рідна школа. 1998. № 12. С. 17–21.

- 56.Подласый И.П. Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов: учеб. пособие для вузов. М.: ВЛАДОС–пресс, 2004. 365 с.
- 57.Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.
- 58.Скологдза О. Літературно-художня ономастика як предмет вивчення в школі. Вісник Львівського університету. Серія : Філологія. Львів, 2010. Вип. 50. С. 355–360.
- 59.Таран Л. Марія Матіос: «Завжди має бути щось інше». Вечірній Київ. 2006. 7 квітня. С. 5.
- 60.Торчинський М. М., Торчинська Н. М. Граматичні особливості власних назв. Хмельницький, 2022. С. 45–51.
- 61.Торчинський М.М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2010. 27 с.
- 62.Торчинський М.М. Функції власних назв у художньому мовленні. Науковий часопис Київського національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова: зб. наук. пр. / за ред. А.П. Грищенка. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. Вип. 2. С. 295–301.
- 63.Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 508 с.
- 64.Українська мова: енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.: іл.
- 65.Феномен Марії Матіос: інтелект-реліз / укладач М.М. Максименко. Полтава, 2013. 16 с.
- 66.Чорноус О.В. Феномен пропріальної лексики. «Південний архів» (філологічні науки). № 35. Кропивницький 2021. С. 25 – 31.

- 67.Шелехова Г.Т. Сучасні підходи до навчання рідної мови в загальноосвітній школі. Українська мова і література в школі. 1998. № 1. С. 8–12.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена /пер. Івана Огієнка, Київ: Українське Біблійне Товариство, 2012. 1151 с.
2. Матіос М. Нація. Львів: Піраміда, 2007. 253 с.